

89

NINA Temahefte

Tradisjon og destinasjon

– en studie av fritidsboliger, ferdsel og fremtidsbilder på Hardangervidda

Vegard Gundersen
Marianne Singsaas
Jenny Fossum Grønn
Berit Köhler
Trond Simensen

V. Gundersen, M.Singsaas, J.F. Grønn, B. Köhler, T. Simensen 2023

Tradisjon og destinasjon – en studie av fritidsboliger, ferdsel og fremtidsbilder på Hardangervidda

NINA Temahefte 89

Norsk institutt for naturforskning

Lillehammer, juni 2023

ISSN: 2535-6526

ISBN: 978-82-426-5111-2

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

KVALITETSSIKRET AV

Kristin E. Mathiesen, NINA

ANSVARLIG SIGNATUR

Jørgen Rosvold, NINA

OPPDRAUGSGIVER(E)/BIDRAGSYTER(E)

Villreinen som verdiskaper, Miljødirektoratet

GRAFISK FORMGIVING

Eva Setsaas, NINA

KONTAKTOPPLYSNINGER

Norsk institutt for naturforskning (NINA)

Postadresse: Postboks 5685 Torgarden, 7485 Trondheim

Telefon 73 80 14 00

<http://www.nina.no>

Tradisjon og destinasjon

– en studie av fritidsboliger, ferdsel og fremtidsbilder på Hardangervidda

Vegard Gundersen
Marianne Singaas
Jenny Fossum Grønn
Berit Köhler
Trond Simensen

Telemarksforskning

NINA

Dette temaheftet er et samarbeid mellom Telemarksforskning og Norsk Institutt for Naturforskning

Innhold

Forord	5
Innledning	7
Del 1. Arealforvaltning og trender	8
Hyttetrenden	8
Vernet areal og bevaring av villreinen	9
Planer på regionalt nivå	10
Planer på kommunalt nivå	11
Overbudsjettering av hyttetomter	12
Tomtereserve i Villrein fjellet	14
Del 2. Ferdsel i Hardangerviddaregionen	17
Hyttefolket og andre besøkende til fjellet	17
Masseturisme og hytteturisme	19
Ferdsel ut fra hyttefelt	22
Dagsturer fra hytter presser reinen inn i fjellet	25
Effekter av sti- og skiløypenett i kjerneområdet til villreinen	26
Del 3. Forskjeller mellom hytteeiere og de lokale sin bruk av utmarka	31
Aktiviteter	31
Syn på vern og villrein	34
Potensial for næringsaktivitet i utmarka	36
Syn på tilrettelegging	38
Syn på forvaltning	40
Villreinenes rolle i arealforvaltningen i Vinje kommune	42
Del 4. Lokalsamfunnet: Dybdcase Vinje kommune	45
Hytteutviklingen i Vinje	45
Besøksforvaltning i hyttekommuner	46
Syn på hyttebygging	46
Bruken av landskapet	48
Syn på landskapet	50
Tilhørighet til bygda og et landskap i endring	52
Betydning av natur	54
Styring av hytteutbygging	55
Styring av naturbruk	57
Oppsummering fra studieområdet	59
Del 5. Veggen videre	61
De store utfordringene med hyttebygging	61
Hvordan ivareta allemannsretten?	63
Grunnleggende verdier må inn i planleggingen	64
Bredere involvering i arbeidet med kommunale planer og besøksstrategier	65
Involvering av grunnleggende verdier	66
Styrke kunnskap om besøksforvaltning rettet mot hytteeiere	69
Styrke nasjonale retningslinjer, lovverk og planverktøy	69
Litteratur fra studieområdet	70

Forord

Arbeidet med dette temaheftet er del av prosjektet «Tradisjon og destinasjon» for perioden 2020-2023, finansiert av Miljødirektoratets program «Villreinen som verdiskaper». Vinje kommune initierte prosjektet i perioden 2019-2020 sammen med Telemarkforskning. Prosjektet har som mål å rette oppmerksomhet på å øke kunnskapen om hytteutviklingen rundt villrein fjella. På regionalt nivå skal prosjektet støtte opp om handlingsprogram for regional plan for Hardangervidda og det pågående arbeidet med sti- og løypeplaner og tiltaksplan for Hardangervidda etter Miljøkvalitetsnormen.

Utbygging av hytter er en driver for næringsutvikling i Fjell-Norge, men også for nedbygging av natur, og kan ha stor innvirkning på små lokalsamfunn. Ulike aktører har ofte ulike syn på betydningen og effekter av hytteutbygging på naturverdier og lokalsamfunnet. Mens mange har satt fokus på den økonomiske og økologiske bærekraften i hyttebyggingen, er det få som har sett på den sosiale bærekraften, og vi mangler kunnskap om hytteeierne, innbyggernes og andre aktørers syn på og holdninger til hyttebygging. Dette prosjektet har hatt spesielt fokus på sosial bærekraft som grunnlag for aksept for og tilslutning til forvaltningstiltak, og prøver ulike metodiske tilnærminger for å presentere et mest mulig helhetlig bilde av situasjonen.

Vi bruker Hardangerviddaregionen og Vinje kommune som eksempel, men mener at kunnskapen er overførbart til andre hyttekommuner med villreinareal. Kunnskapen som presenteres i temaheftet, bygger på resultater fra tidligere prosjekter og ny innhenting av data og kunnskap fra Vinje kommune. I prosjektet samarbeider vi med mange aktører i Vinje, som er en av kommunene i Norge med flest hytter. Dette Temaheftet målbærer mange ulike stemmer fra offentlig forvaltning, næringsaktører og lokalsamfunnet. Temaheftet understreker verdien av å

involvere innbyggere og hytteeiere i kvalitative og deltagende metoder som for eksempel besøksstrategier, og gir råd til hvordan dette kan styrkes i det videre arbeidet. Forfatterne takker alle som velvillig stilte opp til intervju, temaheftet bygger på deres bidrag.

Vi takker også alle ressurspersoner som har stilt opp for å ordne mye av det praktiske i tillegg til å dele av sine erfaringer og kunnskap. Vi ønsker spesielt å takke personer som har bidratt med gode innspill og faglige diskusjoner underveis i prosjektet: Anders Sandvik, Aud Irene Kittelsen, Gry Åsne Aksvik, Lill Susan Rogli Vale, Hilde Pedersen, Knut Martin Edland, Kristian Willhardt Rantala, Lise-Berith Lian, Silje Hagen, og Thor Lars Christiansen. Temaheftet viser nettopp at hyttebygging vekker mange ulike følelser og reaksjoner på godt og vondt, og innsamling av materiale, analyse og fremstilling står helt og holdent på forfatternes regning.

Temaheftet 89 bygger videre på kunnskapsgrunnlaget om villreins arealbruk som er presentert i kommende NINA temahefte om villrein og ferdsel på Hardangervidda, og kan med fordel leses i forlengelse av dette.

Jenny Fossum Grønn,

Telemarkforskning, prosjektleder 2022-2023

Marianne Singsaas,

Telemarkforskning, prosjektleder 2020-2022

Vegard Gundersen,

Norsk Institutt for Naturforskning, prosjektleder NINA 2020-2023

Innledning

Det er i ferd med å skje en endring i holdninger til hyttebyggingen i Norge. Det som har vært en relativt ukritisk utbyggings-trend de siste tiårene for å tilfredsstille etterspørselen etter hytter i befolkningen, har nå medført en rekke kritiske spørsmål til både det som har skjedd og veien videre. Nedbygging av natur er én side av saken som vi berører her, men vi har søkelys på sosial bærekraft, hvilken betydning hyttebyggingen har for lokalbefolkning, hytteeiere og andre brukere av utmarka. Dette temaheftet baserer seg på en utforskende tilnærming til hyttebygging, der vi bruker Vinje kommune og Hardangerviddaregionen som eksempel. Vi bruker både kvantitative data fra tidligere forskning og supplerer med nye kvalitative undersøkelser, der vi har undersøkt ulike aktørers holdninger til hyttebyggingen og bruken av hyttene. Denne kunnskapen brukes for å fremheve viktige aspekter som folk og aktører er opptatt av. Erfaringsbasert kunnskap rundt temaet sosial bærekraft håper vi vil kunne utfylle andre typer studier, som for eksempel økologiske og økonomiske studier av effekter av hyttebyggingen.

Vi vil i temaheftet understreke betydningen av bred deltagelse fra ulike interessenter for å få fram mangfoldet av meninger og holdninger til både positive og negative sider av hyttebygging. I tillegg håper vi at studien vil kunne inspirere privat,

offentlig og frivillig arbeid knyttet til planlegging, utforming, vedlikehold og tiltak for å bedre verdiene i bygder og landskap som berøres av hyttebygging. For å nå ut til et bredest mulig publikum, har vi her valgt en popularisert form, med kort tekst, foto og enkle figurer og tabeller for å illustrere funnene i studien. Temaheftet har som mål å løfte fram nye funn framfor å bruke mye plass på annen litteratur, mulige årsaksforklaringer og analytiske drøftinger av funnene. Litteraturlisten kan inspirere til videre fordypning innen de temaene vi tar opp.

Vi har delt temaheftet inn i fem deler, som opererer på ulike skalaer og med ulike metodiske tilnærminger. Den innledende kvantitative delen beskriver noen overordnede trekk og tendenser ved hyttebygging i Norge. I del to viser vi kart og tall om ferdselen på Hardangervidda, og hvilke effekter denne har på villreinen. I del tre beskriver vi noen grunnleggende forskjeller mellom hytteeiere og lokalbefolkningen sitt syn på og bruk av fjellet. Den fjerde delen er kvalitativ og handler om de ulike aktørene sine fortellinger om hyttebyggingen i lokalsamfunnet Vinje. I femte og siste del forsøker vi igjen å løfte problemstillingene opp til et overordnet nivå. Villreinen på Hardangervidda spiller inn på alle delene og fungerer som en rød tråd gjennom temaheftet.

Del 1. Arealforvaltning og trender

I denne delen viser vi historisk bakgrunn og rammer for hytteutviklingen, planverktøy og politiske retningslinjer, for så å se fremover på den tomtereserven som allerede er regulert for nye hytter.

Hyttetrenden

«Å dra på hytta» er en hovedform for innenlands turisme i Norge, og nesten 50 % av befolkningen har tilgang til minst én hytte (SSB 2022). I løpet av de siste 20–30 årene har gjennomsnittlig hyttestørrelse økt betydelig (62,2 m² i 1983 til 101,9 m² i 2022) (SSB 2023) og en typisk hytte har nå svært høy standard. Både det økte antallet og standarden har medført at det er stort klima- og miljøavtrykk fra hyttesektoren (Walnum & Solbraa 2020; Blumentrath et al. 2022). Ikke bare antallet og størrelsen på hyttene, men også utbyggingstakten har økt kraftig: Siden 2011 er det på landsbasis fullført mellom 4000–7000 fritidsboliger årlig, og det bygges fire ganger så mange hytter i 2021 sammenlignet med 1983 (SSB 2022).

En stor del av veksten i antall fritidsboliger i Norge de siste 20 årene har funnet sted i fjellkommuner (Skjeggedal et al 2016, Blumentrath et al. 2022), som dekker 39 % av arealene på fastlands Norge og 70 % av de vernede områdene (Arnesen et al. 2010; 2019). I disse 77 kommunene er det felles utfordringer knyttet til negativ befolkningsutvikling, reduserte økonomiske muligheter i tradisjonelle næringer, og lav tilgjengelighet til viktige offentlige tjenester (Ibid.). Med rask vekst i hytteutbyggingen, intensiv reiselivsutvikling og økning i annen rekreasjonsbruk, hevder nye aktører stadig større eierandeler i utmarka. Disse nye aktørene ønsker også flere

goder i lokalsamfunnet, større makt i lokale styresett (Overvåg et al. 2016), og setter lokalsamfunnene under en serie av sammenhengende press. Bygninger, vegger, annen infrastruktur og aktiviteter setter lokal natur og biologisk mangfold under press. I tillegg legger den moderne «andrehjem» trenden press på forholdet mellom lokalbefolkning og hyttebrukere, mellom rekreasjon og lokal bruk av landskapene, mellom rekreasjon og primærnæring (beitedyr), og utfordrer også dagens forvaltningssystemer.

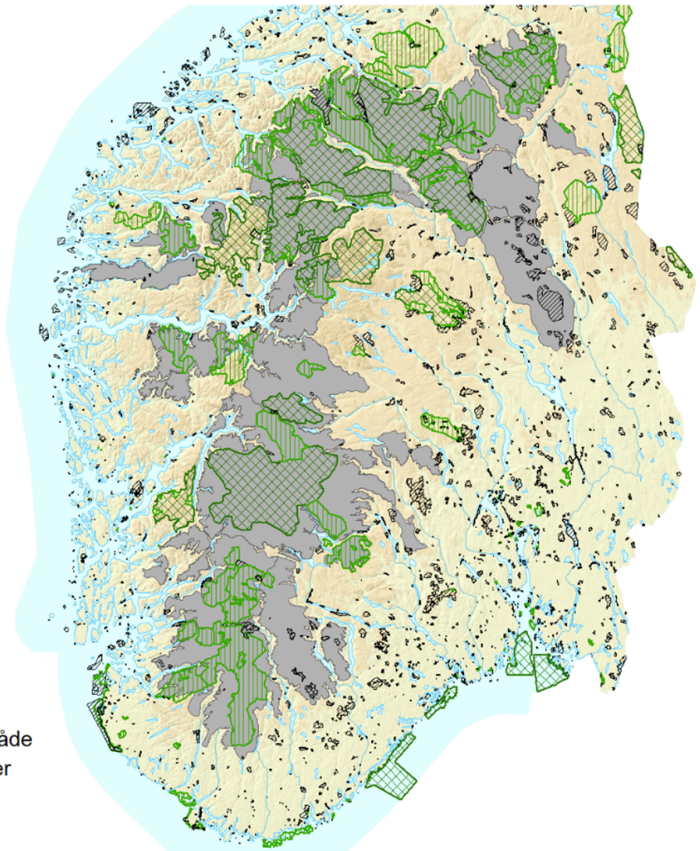
Studieområdet vårt, Hardangerviddaregionen, inkluderer både nasjonalparken og villreinområdet (hele regionen 10 000 km², nasjonalpark 3422 km²), mener vi er representativt for hytteutvikling i fjellet i Norge. Det er utvikling av hyttefelt i alle kommunene rundt vidda, med varierende intensitet. Samtidig representerer området sterke brukstradisjoner med jakt, fiske, setring, beite og bruk av Hardangervidda som en del av næringsgrunnlaget for de som bor i kommunene. Hardangervidda ble vernet som nasjonalpark i 1981 og er i dag den største på fastlands-Norge (3.445 km²). Området er viktig med sitt tette nettverk av stier og skiløyper som går mellom betjente og ubetjente turisthytter. Samtidig lever Europas største villreinstamme her, som er sårbar for forstyrrelse fra mennesket.

Vernet areal og bevaring av villreinen

Norge forvalter de siste bestandene av vill fjellreinen (Rangifer tarandus t.) i Europa, og dette gjør at vi har et særlig internasjonalt ansvar for å ta vare på den. Store deler av de norske villreinfjella er vernet etter naturmangfoldloven. Vern skal bidra til å sikre områder av spesiell verdi for planter og dyr og villreinen er et viktig verneformål i mange av områdene. Klima- og miljødepartementet og Miljødirektoratet har det overordnede nasjonale ansvaret for verneområdene, men forvaltningen av det enkelte verneområde er delegert til en særskilt forvaltningsmyndighet, enten kommuner, nasjonalpark- og verneområdestyrer eller Statsforvalteren. Hardangervidda nasjonalpark har ikke nasjonalparkstyre slik de andre nasjonalparkene i Norge har, men forvaltes av fylkesvise tilsynsutvalg.

Tegnforklaring

- Nasjonalpark
- Landskapsvernområde
- Andre verneområder
- Villreinområder

Kartbakgrunn og kartdata: Statens kartverk. Kartarbeid: Norsk villreinsenter Nord, mars 2020

Planer på regionalt nivå

Villreinens områdebruk strekker seg i de fleste tilfeller langt ut over de vernede områdene. Det er kommunene som har ansvaret for arealplanlegging i områder som ikke er vernet. For å sikre at det blir tatt hensyn til villreinen, ga Miljøverndepartementet i oppdragsbrev datert 12. april 2007 fylkeskommunene i oppdrag å utarbeide regionale planer for en helhetlig forvaltning av fjellområder som er spesielt viktige for villreinens fremtid i Norge. Regionale planer skal sørge for en helhetlig forvaltning av disse fjellområdene. Det er laget planer for alle de ti nasjonale villreinområdene. Planene skal fastsette en langsiktig arealforvaltning som balanserer bruk og vern for de aktuelle fjellområdene, inkludert tilhørende randsoner. Fylkeskommunen har overordnet ansvar for de regionale planene for villrein, og oppfølgingen av disse.

De regionale planene er ikke juridisk bindende, men gir føringer for kommunenes arealplanlegging. Regional plan for Hardangervidda 2019 - 2035 er en revisjon av planen fra 2011 - 2025. Planen berører tre fylker og åtte kommuner, og dekker et areal på 9 607 km². Planen har 7 ulike arealsoner. 97,1 % av kartlagt biologisk leveområde ble inkludert i nasjonalt villreinområde, så de 5 sonene som omfatter resten av planområdet omfatter områder utenfor biologisk leveområde, i all hovedsak mot de store hyttekonsentrasjonene øst på vidda. Føringer for hyttebygging er et viktig formål i arealsoneringen, eksempelvis gis det i sonen «Fjell og annen utmark» (hensynssone randsoner) ikke tillatelse til nye fritidsbygg. Det kan gis tillatelse til ombygg og mindre tilbygg på eksisterende bygg, samt rivning av gamle for oppføring av nye bygg med liknende størrelse. Planen fokuserer ellers på å gi handlingsrom for "annen utmarksnæring", næringer

som faller utenfor det tradisjonelle landbruksbegrepet, i hele planområdet.

Det er ellers en utfordring at ulike regionale planer har forskjellige soneinndelinger og retningslinjer, noe som kan skape utfordringer for kommunal arealplanlegging. Vinje kommune har eksempelvis arealer i både Setesdal og på Hardangervidda, og vil måtte forholde seg til ulik tolkning av soneringen, særlig i randsonene. I Vinje kan det gjennom Setesdals-planen søkes om arealbruk med grunnlag i plan- og bygningslovens §11-11 nr. 2, altså spredt bolig-, fritids- eller næringsbebyggelse som ikke anses å være en del av landbruket, i hensynssone villrein, mens det i Hardangervidda-planen hverken tillates nye boligbygg eller fritidsbygg. I tillegg kan kanaliseringstiltak for friluftsliv legges i denne hensynssonen i Setesdal, mens det ikke foreligger slike retningslinjer i Hardangervidda-planen.

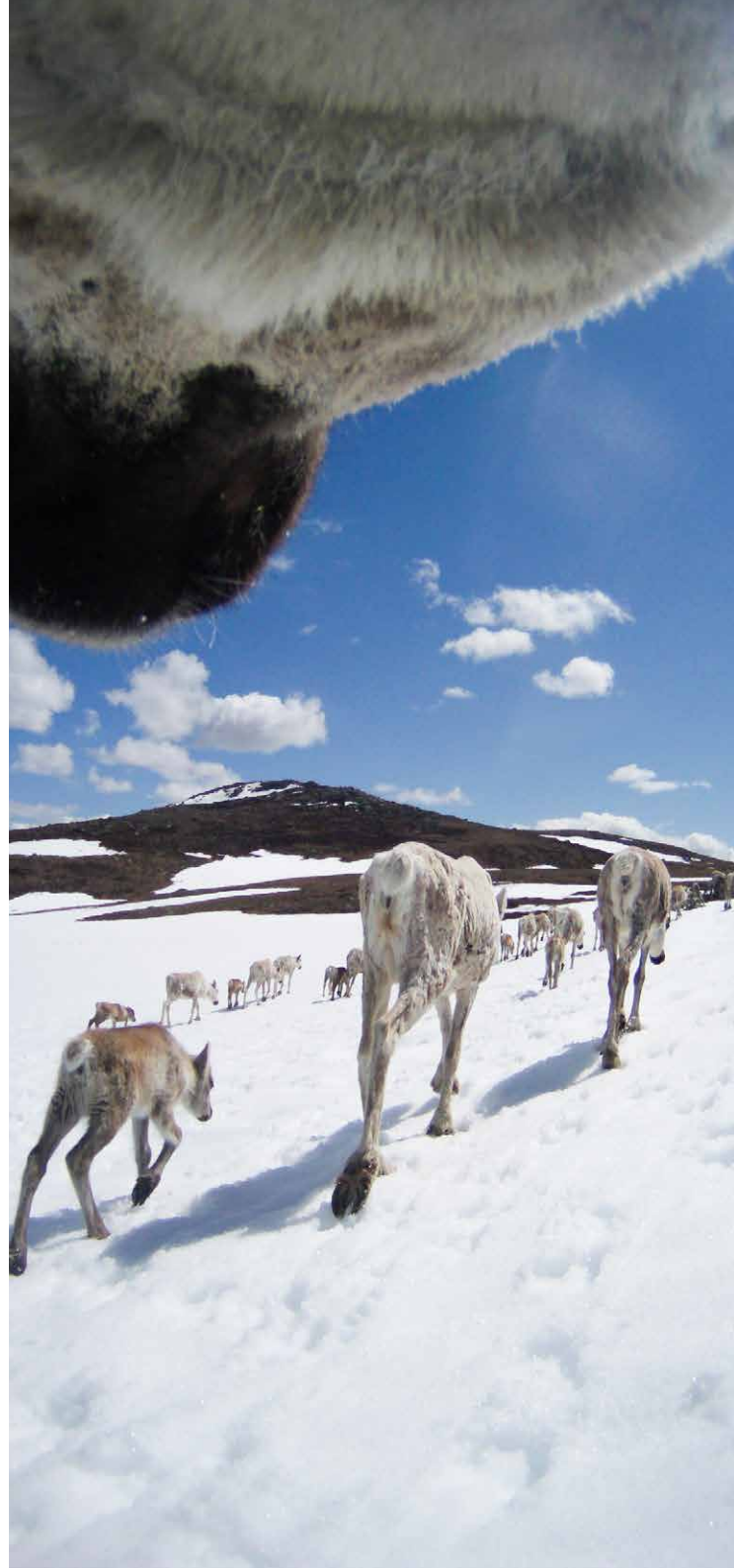
I alle de regionale planene er det en restriktiv holdning til ny tilrettelegging for ferdsel i nasjonalt villreinområde: Her skal det ikke utvikles nye stier og løyper, unntatt når sti- og løypeomlegging er nødvendig av hensyn til villreinen. Slik sett fungerer nasjonale villreinområder også som en langsiktig grense mot ny tilrettelegging for ferdsel og aktivitet. I nasjonalt villreinområde vil den regionale planen kunne være sterkt styrende for friluftsliv og ferdsel. Dette gjelder ikke i like stor grad for randsonene. Det er i de fleste områdene lagt opp til at friluftsliv, ferdsel og andre aktiviteter skal legges til randsonen eller buffersonen i de områdene hvor sonen brukes aktivt, til dels med tung tilrettelegging, for å hindre ferdsel inn i nasjonalt villreinområde. De regionale planene er retningsgivende,

og blir ikke juridisk bindende med mindre kommunene tar bestemmelsene inn i det kommunale planverket.

Planer på kommunalt nivå

I Norge er det kommunene som har ansvar for areal- og samfunnsutviklingen, inkludert utvikling av fritidsboliger. Kommunene har ansvar for å utarbeide en kommuneplan med samfunnsdel og arealdel, og for å lage en kommunal planstrategi. I tillegg skal kommunene sørge for at det utarbeides reguleringsplaner i form av områderegulering eller detaljregulering. Plan- og bygningslovens formålsparagraf sier at planleggingen skal bidra til bærekraftig utvikling, samordning mellom forvaltningsnivåer og avveininger mellom bruk- og verneinteresser. Staten gir føringer for planleggingen gjennom lover, forskrifter, statlige planretningslinjer, nasjonale forventninger til kommunal planlegging og Stortingsmeldinger. Flere av disse berører natur, villrein og hyttebygging, blant annet Meld. St.14 (2015–2016) Natur for Livet, Meld. St. 18 (2015–2016) Friluftsliv – natur som kilde til helse og livskvalitet og Meld. St. 18 (2016–2017) Berekraftige byar og sterke distrikt. Sistnevnte framhever at kommunene bør ta stilling til omfanget av hyttebygging, og trekker frem interkommunale og regionale planer som redskap for å se hytteutviklingen i et mer helhetlig perspektiv. Også i nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging 2019–2023 er det framhevet at man skal legge til rette for bærekraftig utvikling i fjell og utmark, særlig i områder med stort utbyggingspress.

Foto: NINA Automatkam

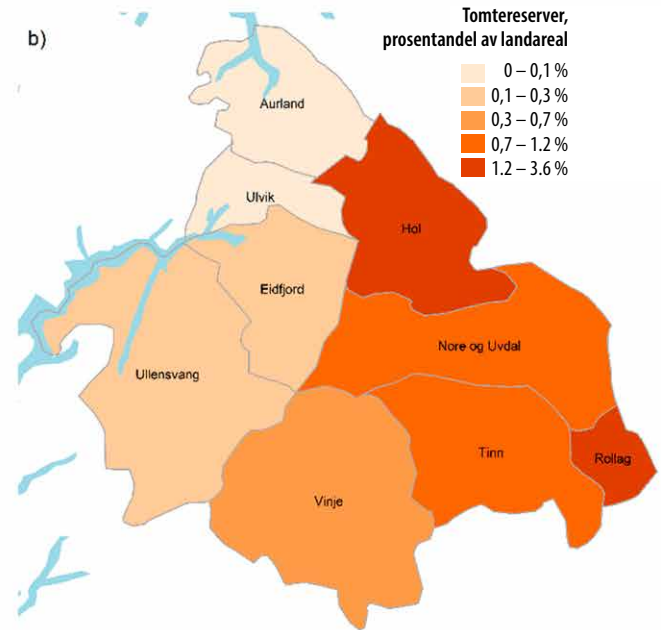
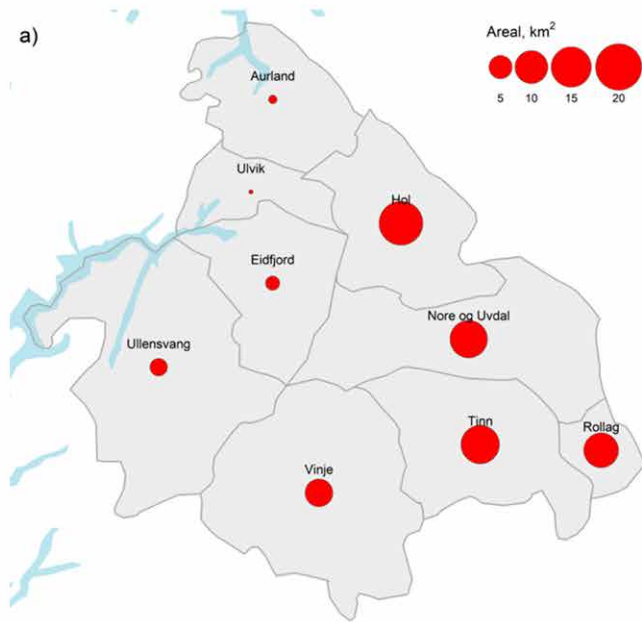

Overbudsjettering av hyttetomter

I 2022 undersøkte NINA på oppdrag fra Kommunal- og distriktsdepartementet hvor store arealer som er avsatt til fritidsbebyggelse i gjeldende arealplaner etter plan- og bygningsloven, men som ikke enda er bygget ut, dvs. «tomtereserven» (Blumentrath et al. 2022). Kommuneplanens arealdel var tilgjengelig digitalt for 303 av 356 kommuner (85%), mens reguleringsplandata for deler av kommunens areal var tilgjengelig for 250 av 356 kommuner (70 %). Resultat av analysen viste at 1 560 km² (dvs. 1 560 000 dekar) landareal er satt av til byggeområde for fritidsbebyggelse i de tilgjengelige kommunale arealplandata. Av det totale arealet satt av til fritidsbebyggelse, kan 1 187 km² anses som tomtereseerve. Av tomtereserven er 643 km² (54 %) uregulert, men avsatt i kommuneplan, mens 544 km² (46% av tomtereserven) er regulert. Den regulerte tomtereserven omfatter både hele planområder som ennå ikke er bygd ut, og ledige byggearealer i områder som allerede er delvis bebygget.

Vi estimerte den totale tomtereserven i Norge til å være 1 479 km², eller 1 479 000 dekar. Tomtereserven tilsvarer dermed arealet av om lag 200 000 fotballbaner eller et areal omtrent fire ganger størrelsen til Mjøsa. Gjeldende arealplaner på kommunalt nivå legger dermed til rette for mer enn en dobling av dagens antall fritidsboliger i Norge. Totalt antall er avhengig av hvor tett de avsatte områdene eventuelt bygges ut. En eventuell spredt utbygging av nye fritidsboliger i LNFR-områder vil komme i tillegg til tomtereserven i byggeområder.

Den samlede tomtereserven i Hardangervidda-kommunene er anslått til å være 68 km². Tomtereserven fordeler seg slik mellom kommunene: Hol: 17,8 km²; Rollag: 11,2 km²; Nore og Uvdal: 10 km²; Tinn: 13,6 km²; Vinje: 7,2 km²; Ullensvang: 2,8 km²; Eidfjord 1,8 km²; Ulvik 0,1 km²; Aurland 0,6 km².

Tomtereserver i kommunene rundt Hardangervidda, dvs. arealer som er avsatt til fritidsbebyggelse i gjeldende arealplaner etter plan- og bygningsloven, men som ikke enda er bygget ut. a) Samlet tomtereserve i kvadratkilometer. b) Tomtereserver som andel av kommunens areal.

Tomtereserve i Villreinfjellet

Arealplaner er kort fortalt juss på et kart. Planene er lokaldemokratiets verktøy for å bestemme tillatt arealbruk i kommunene. De skal sikre arealer til å dekke samfunnets utbyggingsbehov, men omfattende overbudsjettering av utbyggingsarealer kan undergrave planer som styringsmiddel. Overbudsjettering av utbyggingsarealer kan gi urealistiske forhåpninger om inntekter for grunneiere og lokalsamfunn, og kan skape unødvendige konflikter med andre arealbruksinteresser. Mangel på prioritering mellom utbyggingsarealer kan føre til feilinvesteringer i spredt og kostbar infrastruktur med høye drifts- og vedlikeholdskostnader.

I NINA-rapport 2171 om tomtereserver for fritidsboliger vurderte vi hvor de planlagte hytteområdene er lokalisert i forhold til utvalgte miljø- og samfunnstema. Vi fant at hovedtyngden av tomtereserven i Hardangervidda-kommunene ligger i ås-,

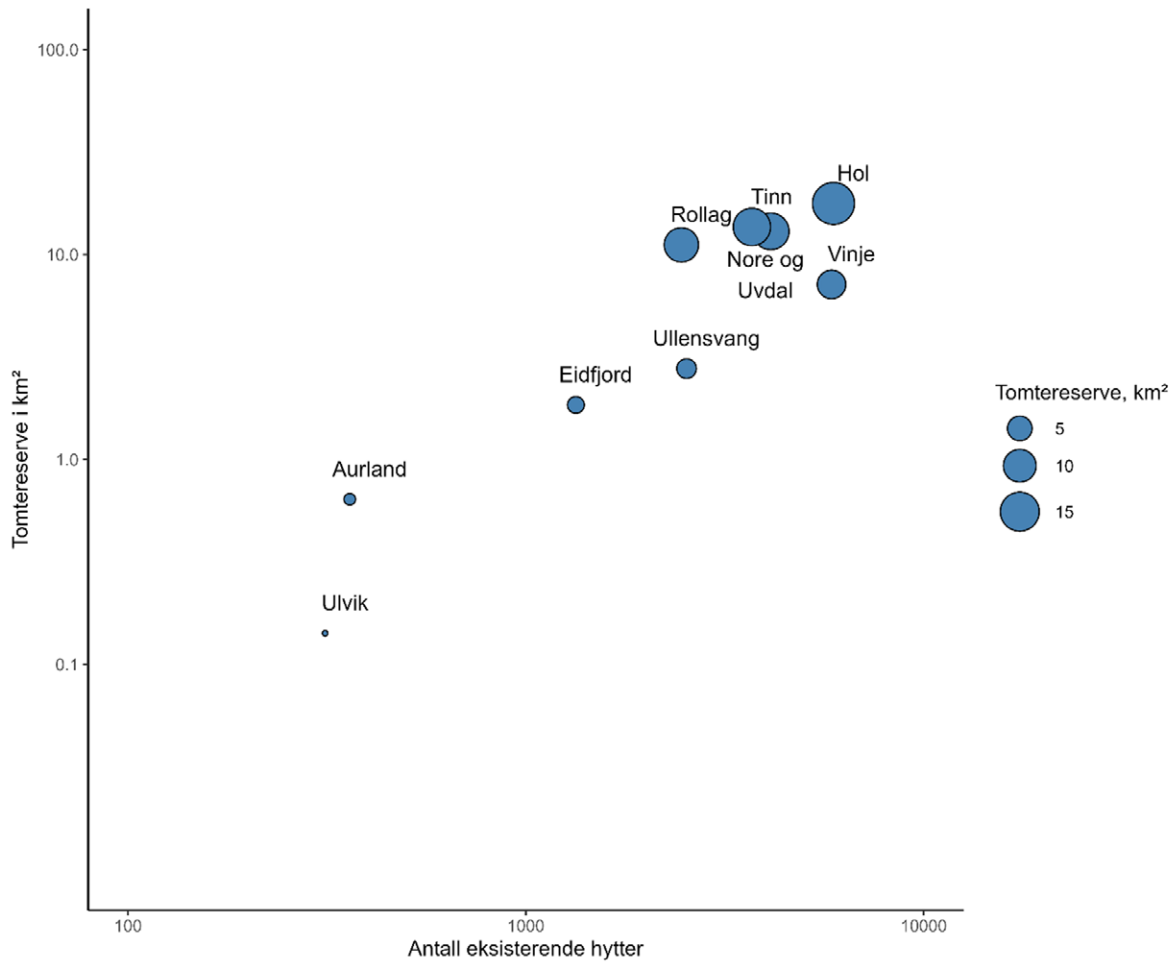
fjell- og i dallandskap i innlandsstrøk og i fjellskogen nær skoggrensen. 3,5 km² (5 %) av tomtereserven i disse kommunene ligger over eksisterende skoggrense. Vi fant at 11,8 km² (17 % av tomtereserven innenfor disse kommunene) er innenfor villreinenes leveområder. De fleste planlagte fritidsboligområder ligger mindre enn 200 meter fra eksisterende veinett, og innenfor en tjue minutters kjøretid med bil til og fra nærmeste tettsted.

Hardangervidda er ett av seks villreinområder i Vestfold og Telemark fylke. I 2021 var det til sammen 3382 fritidsboliger i disse leveområdene. 2572 ligger i områder definert som nasjonalt villreinområde, hvorav 763 i nasjonalt villreinområde Hardangervidda. Fra 2016 til 2021 kom det nye 84 fritidsboliger innenfor disse (Vestfold og Telemark fylkeskommune 2021).

Foto: NINA Automatkam

Antall eksisterende hytter i Hardangervidda-kommunene (x-aksen) og anslått tomtreserve i kvadratkilometer (y-aksen).

Del 2. Ferdsel i Hardangerviddaregionen

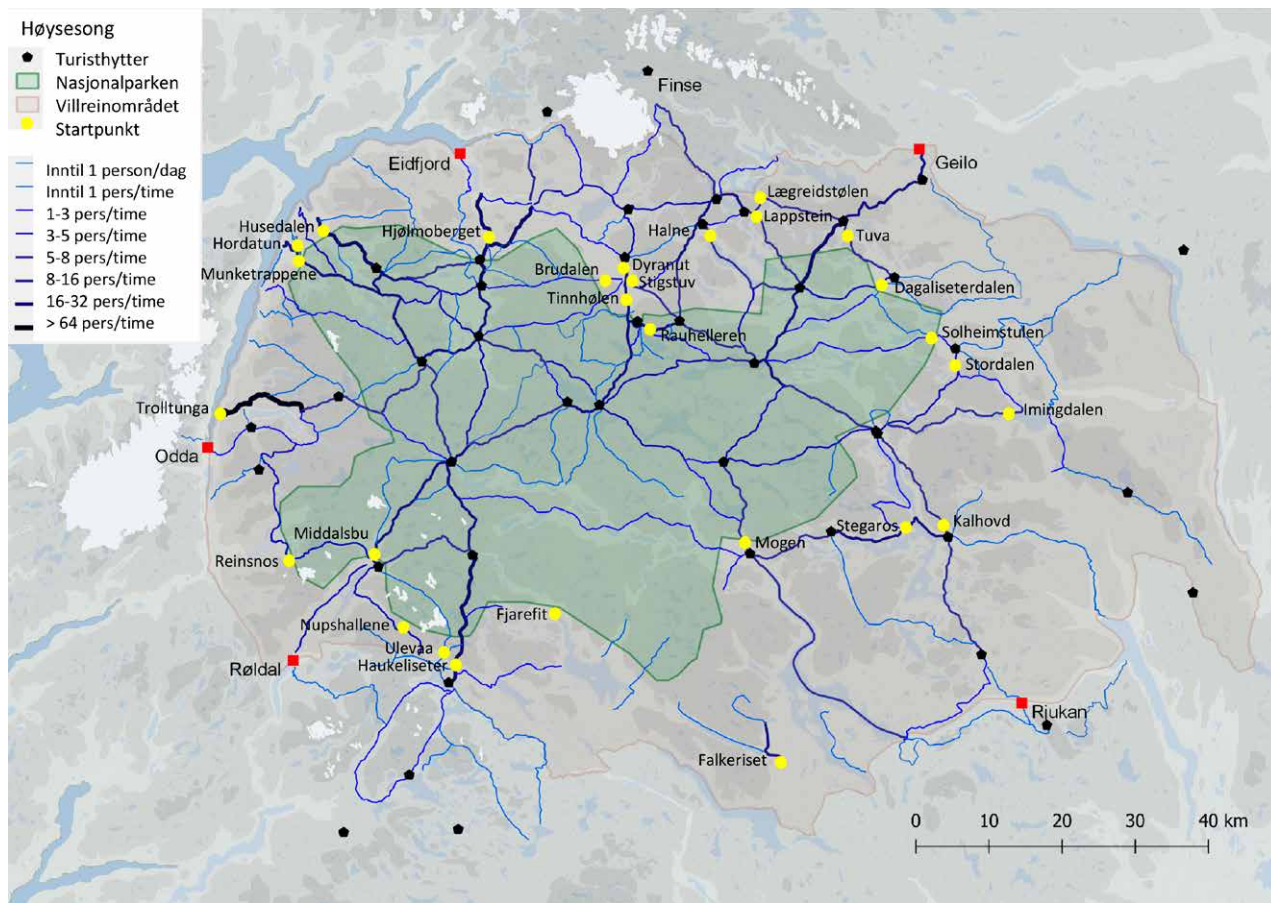
I denne delen viser vi ferdselen på Hardangervidda i kart og tall og hvilke effekter ferdselen har på villreinen sin bruk av vidda.

Hyttefolket og andre besøkende til fjellet

Brukerundersøkelsen som ble gjennomført for hele Hardangervidda-regionen sommeren 2017 viser at det er stor andel tilreisende til området, og mange er utlendinger og er der for første gang (Selvaag mfl. 2018). Mange av de tilreisende er på langtur, og det er flest overnattinger i turisthytte (43 %), på egen hånd (34 %) eller i privat hytte (21 %). Hyttefolket utgjør anslagsvis 24 % av de som bruker Hardangervidda-regionen, en forholdsvis stor andel sammenlignet med andre områder. Tilsvarende er den lokale bruken lav (4 %) sammenlignet med antall tilreisende besøkende. Av de mest brukte innfallsportene til Hardangerviddaregionen er det Trolltunga som dominerer, med om lag halvparten av alle som besøker regionen. Også Falkeriset er et populært reisemål, og da i hovedsak for hyttefolket.

Foto: Vegard Gundersen

Innfallsporier med svarkasse og ferdselsmønsteret i Hardangerviddaregionen basert på nedtegnede turruter og automatiske tellere.

HARDANGERVIDDA villreinområde og nasjonalpark

Nøkkeltall om de besøkende som har de 34 viktigste innfallsportene til Hardangervidda som utgangspunkt for turen.

Andel nordmenn (n=5161)	39 %	Andel som går utenfor sti (n=5066)	2 %
Andel førstegangsbesøkende (n=5055)	54 %	Andel lav-purister (n=4335)	65 %
Andel som er på dagstur (n=4971)	62 %	Andel mellom-purister (n=4335)	26 %
Varighet dagstur (gj.snitt timer) (n=2973)	4,7 t.	Andel høy-purister (n=4335)	9 %
Varighet flerdagerstur (gj.snitt dager) (n=1901)	5,5 d.	Andel som overnatter i verneområdet (n=5081)	44 %
Andel som er med på organisert tur(n=5117)	2 %	Kvinneandel (n=5180)	50 %
Andel som går bare på sti (n=5066)	81 %	Andel lokalt bosatte* (n=4979)	3 %
Andel som går både på og utenfor sti (n=5066)	17 %	Andel som går med barn under 15 år i følget (n=5099)	16 %

Antall innsamlede skjema 2017: 5221

* Tinn, Vinje, Nore og Uvdal, Hol, Ulvik, Eidfjord, Ullensvang, Odda

Masseturisme og hytteturisme

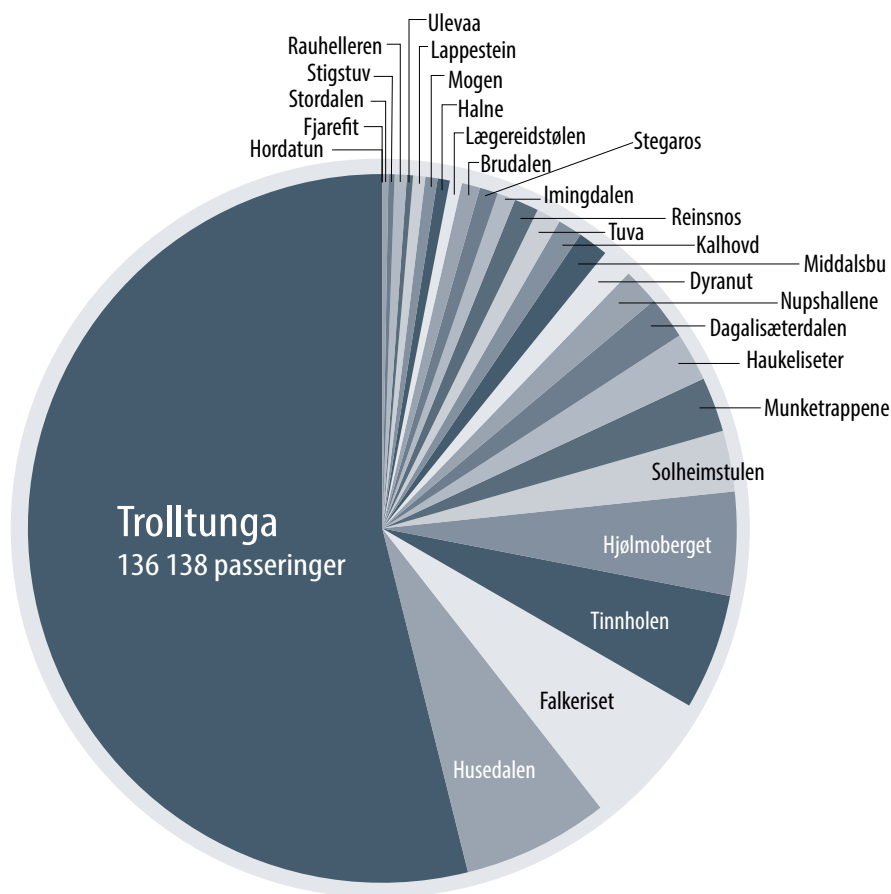
Trolltunga er en innfallsport til Hardangerviddaregionen og er et eksempel på masseturisme (Gundersen mfl. i trykk). Fenomenet Trolltunga har oppstått de siste tiårene og nesten utelukkende på basis av spredning av informasjon på sosiale medier. Det er viktig å være klar over at denne innfallsporten skiller seg stort fra de mer hverdagslige innfallsportene til fjellområdet. Besøkmengden til Trolltunga i juli, august og september utgjør 54 % av alle besøkende som er målt. Trolltunga har høyest antall førstegangs- og utenlandske besøkende, og med flest nasjonaliteter representert. I gjennomsnitt har de besøkende også lavest kunnskap om området og er mest misfornøyd med rekreasjonstilbudet sammenlignet med de andre innfallsportene. Vi kan tolke dette som et resultat av opplevelse av for mye folk og trengsel på turen for noen av de besøkende. Dette

viser at det er viktig med besøksforvaltning som øker opplevelsesverdiene, samtidig som de ivaretar terreng og landskap på en bedre måte. Likevel, det er viktig å påpeke at de fleste som besøker Hardangerviddaregionen, inkludert Trolltunga, er fornøyd med turen og tilretteleggingen.

Falkeriset er den innfallsporten med tredje størst volum, og er dominert av folk med hytte i Vinje. Denne lokaliteten er forskjellig fra masseturismen da det er flest nordmenn, de har gått turen tidligere, og de går en kort dagstur, gjerne som familie med barn. Hytteturisten bruker mest sti og løyper i nærområdet til sin egen hytte, men der enkelte kjører bil et stykke for å gå tur, slik som Falkeriset, mot attraktive fjelltopper eller mot Haukeliseter.

Passeringer registrert på automatiske tellere

Trolltunga	136 138
Husedalen	16 539
Falkeriset	15 472
Tinnholen	13 336
Hjølmoberget	11 837
Solheimstulen	7 316
Munketrappene	6 300
Haukeliseter	5 355
Dagalisæterdalen	5 255
Nupshallene	4 024
Dyranut	3 396
Middalsbu	3 228
Kalhovd	3 192
Tuva	3 026
Reinsnos	2 481
Imingdalen	2 320
Stegaros	2 207
Brudalen	2 100
Lægereidstølen	1 422
Halne	1 330
Mogen	1 262
Lappestein	1 048
Ulevaa	1 021
Rauhelleren	1 014
Stigstuv	940
Stordalen	435
Fjarefit	412
Hordatun	272

Data fra automatiske tellere på de mest brukte innfallsporene til Hardanger-viddaregionen i perioden 1. Juli til 1. Oktober 2017-2018.

TROLLTUNGA, Ullensvang kommune

Nøkkeltall om de besøkende som har Trolltunga som utgangspunkt for turen.

Andel nordmenn	8 %	Andel som går utenfor sti	0 %
Andel førstegangsbesøkende	87 %	Andel lav-purister	62 %
Andel som er på dagstur	64 %	Andel mellom-purister	25 %
Varighet dagstur (gj.snitt timer)	10,4 t.	Andel høy-purister	13 %
Varighet flerdagerstur (gj.snitt dager)	5,4 d.	Andel som overnatter i verneområdet	45 %
Andel som er med på organisert tur	3 %	Kvinneandel	50 %
Andel som går bare på sti	79 %	Andel lokalt bosatte *	0 %
Andel som går både på og utenfor sti	21 %	Andel som går med barn under 15 år i følget (	4 %

Antall innsamlede skjema 2017: 241

* Tinn, Vinje, Nore og Uvdal, Hol, Ulvik, Eidfjord, Ullensvang, Odda

LØYNINGEN FALKERISSET, Vinje kommune

Nøkkeltall om de besøkende som har Falkeriset som utgangspunkt for turen.

Andel nordmenn	66 %	Andel som går utenfor sti	2 %
Andel førstegangsbesøkende	37 %	Andel lav-purister	77 %
Andel som er på dagstur	94 %	Andel mellom-purister	17 %
Varighet dagstur (gj.snitt timer)	2,3 t.	Andel høy-purister	6 %
Varighet flerdagerstur (gj.snitt dager)	3,5 d.	Andel som overnatter i verneområdet	12 %
Andel som er med på organisert tur	1 %	Kvinneandel	59 %
Andel som går bare på sti	84 %	Andel lokalt bosatte *	2 %
Andel som går både på og utenfor sti	14 %	Andel som går med barn under 15 år i følget	32%

Antall innsamlede skjema 2017: 432

* Tinn, Vinje, Nore og Uvdal, Hol, Ulvik, Eidfjord, Ullensvang, Odda

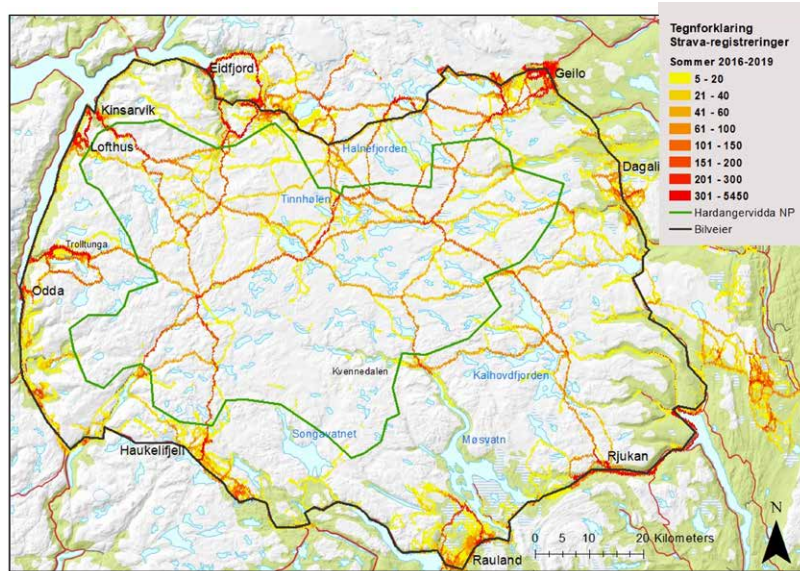
Ferdsel ut fra hyttefelt

Vi bruker data fra Strava App for å illustrere ferdsel på Hardangervidda og ut fra hytteområdene. Strava viser en type romlige og dynamiske data som er representative for hovedferdselen i området (Holtemoen 2020, Venter mfl. 2023). Strava dataene viser tydelig at ferdselen i stor grad følger merka stier over Hardangervidda. Man kan også se eksempler på utfartsområder hvor det er en stor dagsturandel, og der ferdselen avtar med avstand inn i fjellet, for eksempel fra Haukeliseter turisthytte. På kartet er det lett å se stor ferdsel ut fra hyttefelt på Geilo-Ustaoset-Haugastøl, Garen-Mauseth, Røldal, Vågslid, Rauland, Rjukan, Imingfjell og Dagali.

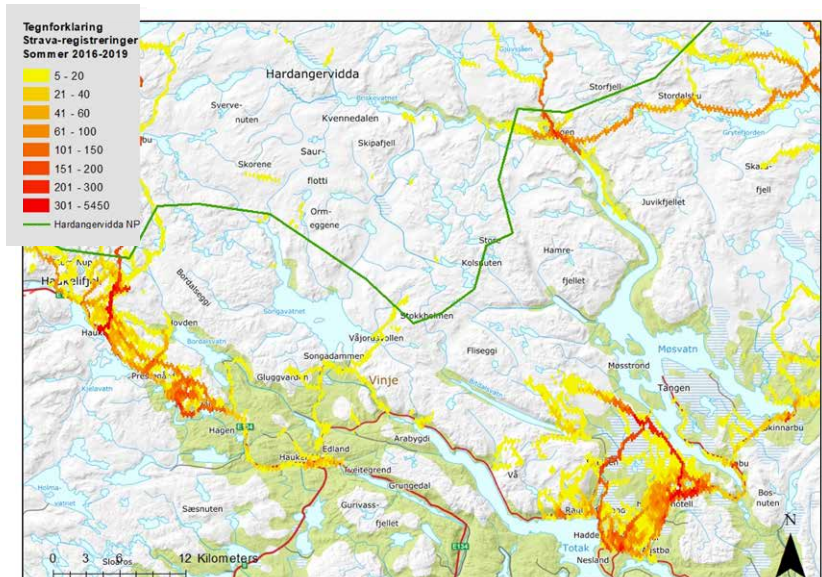
Vi kan se litt nærmere på ferdselen ut fra hyttefeltene i Vinje, Haukeliseter og Vågslid langs E134 og på Rauland langs Rjukanvegen mellom Møsvatn og Totak. Vågslid bidrar med ferdsel mest på nordsiden mot Hardangervidda inn mot Bordalsvatn og dagsturer fra Haukeliseter, hovedsakelig til topper eller utsiktspunkt i området. Ferdselen ut fra hyttefeltene på Rauland har større utstrekning og strekker seg innover mot nasjonalparkgrensen, f. eks. Bitdalsvatnet, og ikke minst Falkeriset. Det er interessant å se hvordan ferdselen avtar suksessivt innover fjellet ved Falkeriset på vestsiden av Møsvatn.

STRAVA-registreringer for alle fotgjengere (gående og løpende) i sommersesongen (juni-september) for 2016-2019. Mørkere farge indikerer flere registreringer som varierer fra 5 til 1965 turer innenfor hvert hexagon (350 meters sider).

Viser sommerferdsel (juni-september) for 2016-2019 i sørøst med aggregerte STRAVA data i hexagon på 350 meter sider.

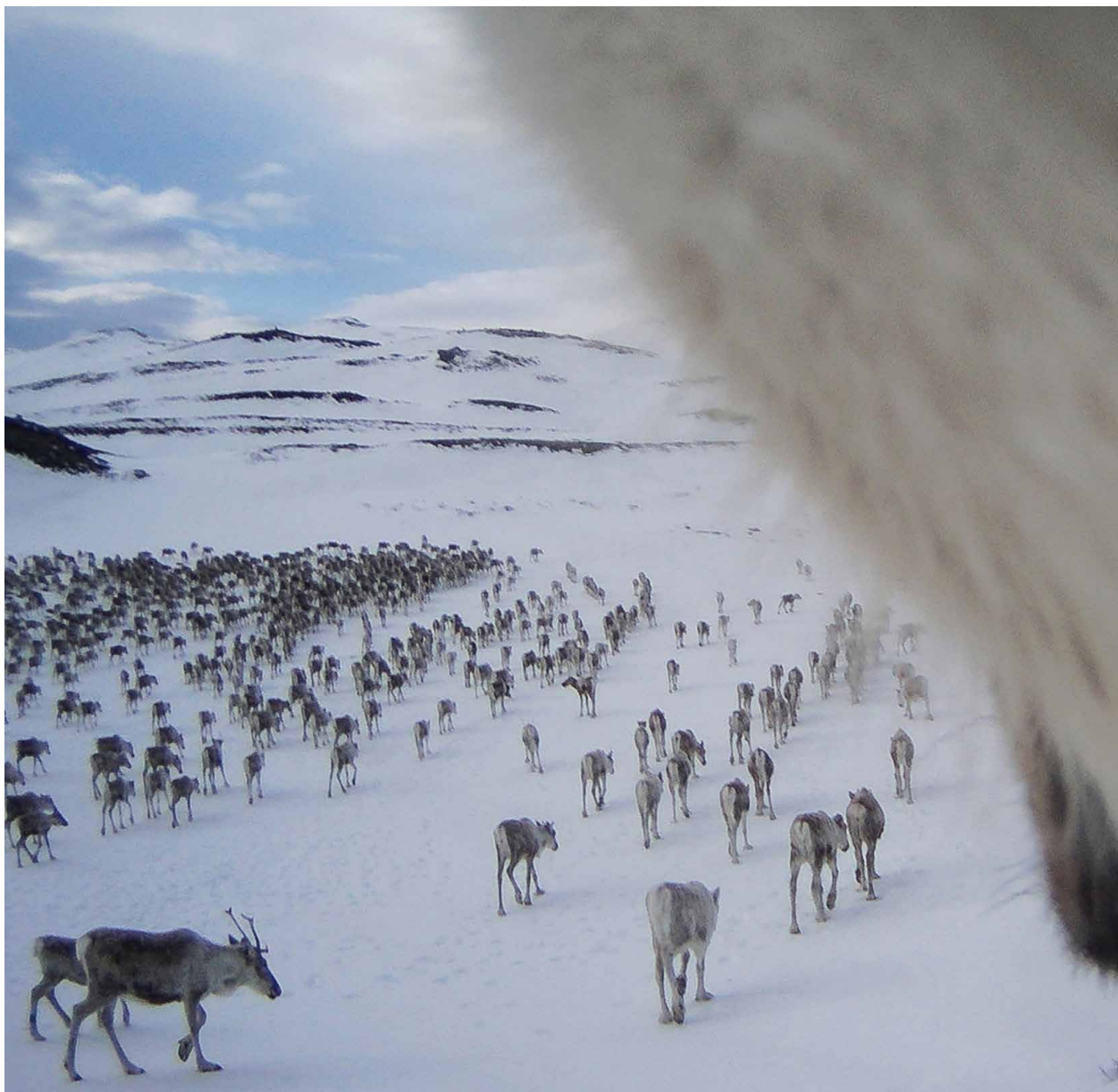

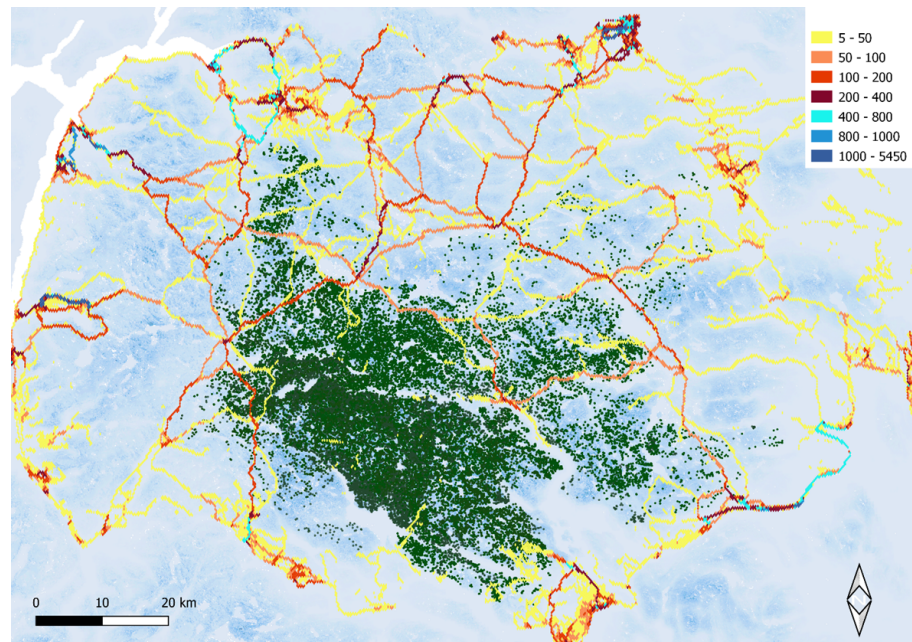
Foto: NINA Automatkam

Dagsturer fra hytter presser reinen inn i fjellet

Villreinen har god grunn til å være redd mennesket. I de tilfeller mennesker fremkaller en atferdsendring hos villreinen kaller vi det en forstyrrelse. Forstyrrelser deles ofte i lokale, regionale og samlede forstyrrelsesresponser. Det første reinen gjør når den oppdager mennesker er å trekke seg unna, gjerne til mer rolige områder. Lokale responser måles ofte som frykt- og fluktatferd, og kan ha lokale effekter knyttet til for eksempel økt energiforbruk og redusert tid til beiting. Slike lokale effekter har liten betydning for villreinbestanden, siden flokkene viker unna og fortsetter aktiviteten. Regionale responser eller unnavikelseeffekter viser en fordeling der reinen over tid unngår visse områder. Områder

som unngås av villreinen, finner man gjerne i ytterkantene i villreinområdet, og her er det ofte stor aktivitet med dagsturer. Hyttebygging i randsonen rundt Hardangervidda har medført stor økning i antall dagsturer, som skremmer reinen lenger inn i fjellet (Gundersen mfl. 2021a). Disse forstyrrelsene vil vi da registrere som "unnavikelseeffekter", og har større negativ påvirkning på villreinbestanden enn lokale effekter. Konsekvensen av dette er at de indre «kjerneområdene» brukes mer intensivt av flokkene, og som kan gi overbeiting, nedtråkking og større sannsynlighet for tetthetsavhengige sykdommer.

Kart som viser habitatseleksjon i blått, GPS villrein plott (2001-2018) og Strava data sommerstid (juni-september) for perioden 2016-2019. Når det gjelder Strava data er disse angitt som antall observasjoner innen et pixel (hexagon 350m sider) som er klassifisert i fire kategorier (etter Holtemoen 2021).

Effekter av sti- og skiløypenett i kjerneområdet til villreinen

Vi har installert ferdselstellere langs stier og løyper, og observert i hvor stor grad villreinen kysser disse avhengig av antall mennesker som bruker stiene eller løypene per dag (Gundersen m.fl. 2021b). Når det gjelder skiløyper i alt 23 685 forflyttinger hos GPS-merkete villrein på Hardangervidda i vintersesongene 2017 - 2019, identifiserte vi kun 203 individuelle tilfeller der merka villrein krysset stikka og noen oppkjørte løyper med aktive tellere. Dette til tross for at vi til sammen overvåket 56 772 km «løpedøgn» disse tre årene. Vi må derfor kunne konkludere med at reinen krysser sjeldent skiløyper på Hardangervidda. Det var en stor overvekt av kryssinger av løyper med få daglige passeringer av folk. Responskurven var tilnærmet identisk med kurven for ferdsel på delen av løypenettet som var overvåket med tellere, så utfra disse få tilfellene av kryssinger, kan vi ikke si det var aktiv seleksjon for å krysse en viss type løyper. Vi har likevel for lite villreinkryssinger til å konkludere vinterstid.

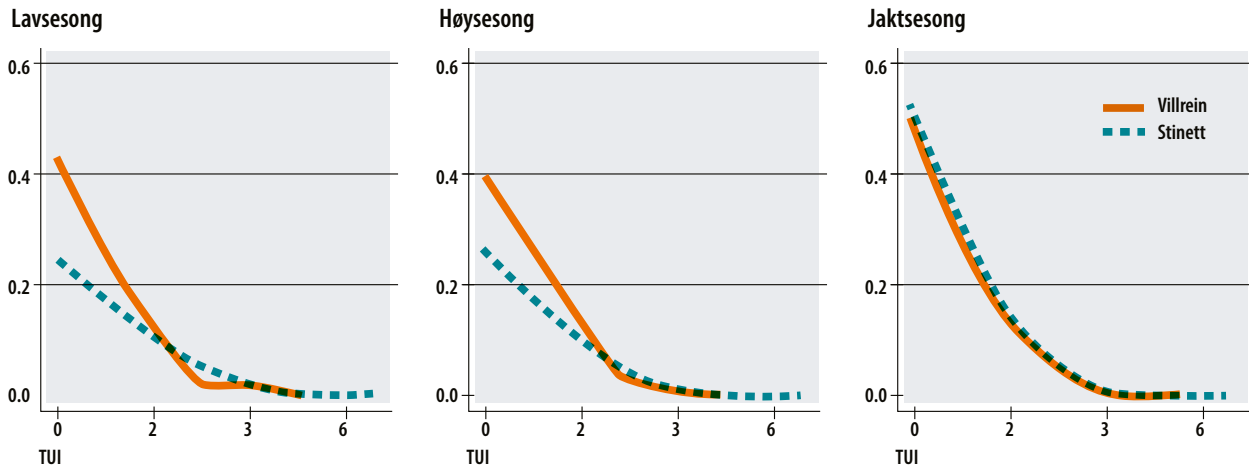
Når det gjelder stier var det i alt 39 158 forflyttinger hos GPS-merkete villrein på Hardangervidda i sommersesongene 2016 - 2019. Vi identifiserte 2754 individuelle tilfeller der villrein krysset stier med aktive tellere. Dette er >10 ganger så høyt som antallet observerte vinterkryssinger. Til tross for at noe av dette kan tilskrives et større sett med GPS-data (ca. dobbelt så stort), viser dette først og fremst at man med innføring av stibruksindeksen (TUI) og nedtegnelser av turruter på kart, kunne inkludere en betydelig større del av stinettet på vidda i analysene. Hele

616 806 km «stidøgn» (summen av km sti gjennom alle døgn i perioden) hadde beregnet ferdselsdata gjennom studieperioden. Fordelingen av antall kryssinger mellom de tre undersesongene var hhv. 323, 962 og 1469 for lav-, høy, og jaktseason. Villrein på Hardangervidda krysset i stor grad stier med relativt lavt trafikkvolum under sommer-/barmarks-sesongen. Hele 66 % av kryssingene var av stier med TUI i intervallene 0-4 og 5-9 personer pr dag, og dette mønsteret var relativt homogent mellom de tre undersesongene. Den høyeste beregnede døgntrafikk ved en stikryssing var hele 239 besøkende, i jaktseasonen.

Foto: NINA Automatkam

Sammenligner vi med stinettet på vidda, ser vi at villrein under lav- og høysesongen (Figur x A og B) hadde betydelig høyere andeler krysninger av stier med lavt trafikkvolum enn det som fantes langs hele stinettet. Ettersom trafikkvolumet økte, gikk krysningsfrekvensen raskt ned, og ved en døgnetrafikk på 10-15 besøk droppet den under fordelingskurven for tilgjengelige stier, noe som indikerer unnvikelse av stier med høyere trafikkvolum. Når trafikkvolum oversteg 30-50 døgnesbesøk flatet kurven ut ved et svært lavt nivå, noe som indikerer at villrein er begrenset fra å krysse ved høyere trafikkvolum.

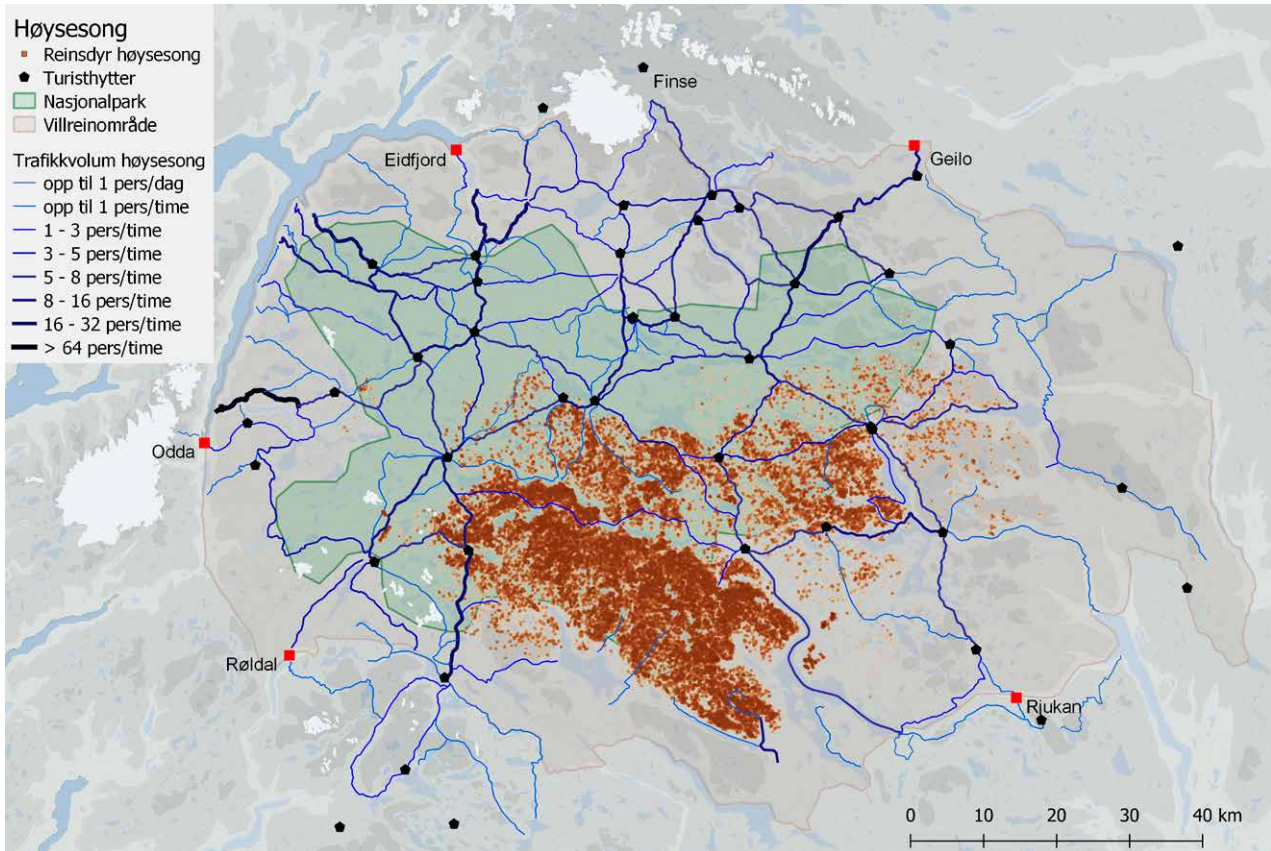

Andel stikryssinger hos villrein på Hardangervidda som respons på trafikkvolum under sommer-/barmarkssesongen, som er videre inndelt i A) lav- (15.juni-14.juli), B) høy- (15.juli-19.august) og C) jaktseason (20. august – 1.oktober). Daglig trafikkvolum er beregnet med stibruksindeks (TUI, log-transformert). Rød linje viser fordeling av stikryssinger hos villrein, mens blå stiplet linje viser fordelingen av trafikkvolum på delen av løypenettet med beregnet TUI.

Bildet viser en villreinflokk som har forsøkt å krysse en oppkjørt skiløype fem ganger, uten å lykkes med det.

Flytt Foto: Asle Feten

Stibruk i høysesong sommeren 2017 og 2018 (15. juli til 20. August) og GPS data for 95 simler for samme datoer i perioden 2001-2018.

Del 3. Forskjeller mellom hytteeiere og de lokale sin bruk av utmarka

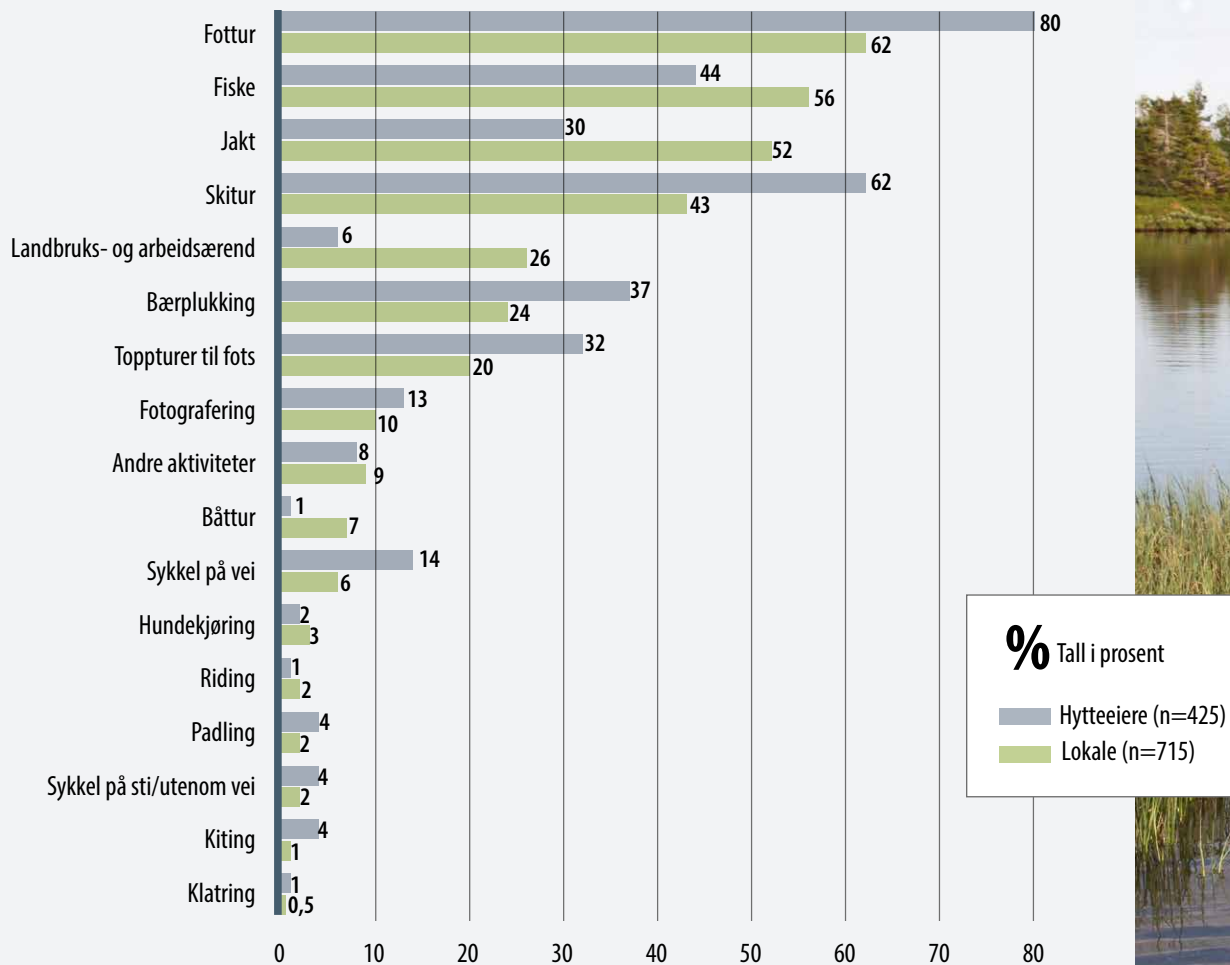
Denne delen handler om noen overordna forskjeller mellom hytteeiere og lokalbefolkningen sin bruk av utmarka, sitt syn på tilrettelegging og forvaltning, og forholdet mellom vern av villreinen og næringsutvikling.

Aktiviteter

I 2020 ble det gjennomført en brukerundersøkelse som henvendte seg til innbyggere og hytteeiere i alle kommunene som har areal på Hardangervidda (Selvaag mfl. 2020). Undersøkelsen viser at de lokale gjør mer aktiviteter knyttet til jakt, fiske og båtturer, samt bruk knyttet til landbruk, mens hyttefolket går mer på fottur, skitur, og et bredt spekter av mer moderne aktiviteter som klatring og skikiting. Det er interessant å se at bærplukking er mer vanlig blant hytteeiere enn de lokale. Det er også mange andre forskjeller mellom hytteeiere og de lokale, for eksempel bruker hyttefolket eksisterende infrastruktur av stier og løyper i større grad enn de lokale. De lokale er derimot noe mer positive til motorferdsel, og de går mer utenfor sti. Hyttefolket kommer til området for å drive med friluftslivsaktiviteter, oppleve stillhet, ro og fjellandskap i fritiden, og som er en motsats til det urbane landskapet mange hytteeiere bor og jobber i til daglig. Samtidig har lokalbefolkningen det samme landskapet som sitt hverdagslandskap og har da et annet syn på bruk av utmarka, gjerne knyttet til landbruk, vedlikehold og høsting av naturressurser.

Foto: Vegard Gundersen

Deltakelse i ulike aktiviteter på Hardangervidda i løpet av 2019 oppgitt i prosent av respondentene. Det var mulig å krysse av for flere svaralternativ så den totale prosenten overstiger 100.

Foto: Vegard Gundersen

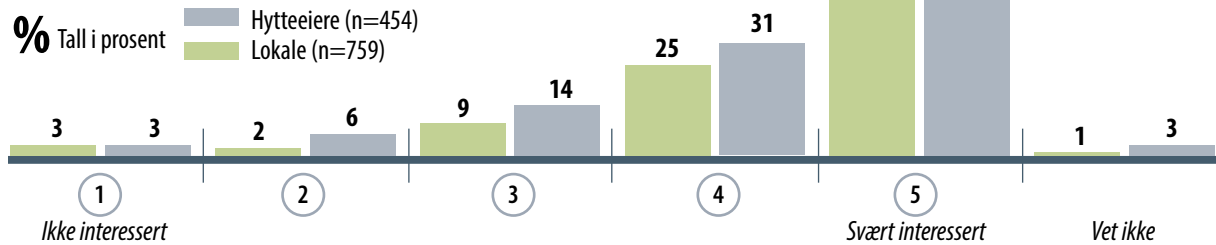

Foto: NINA Automatkam

Syn på vern og villrein

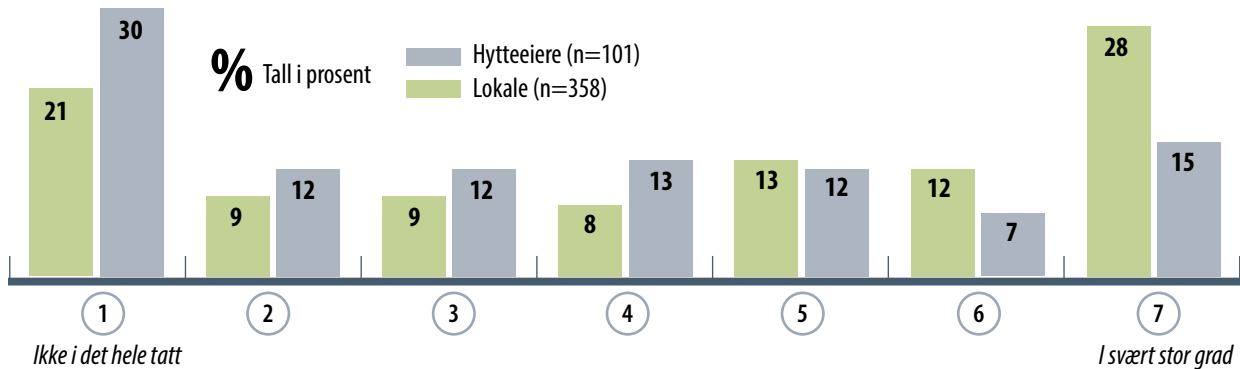
Interessen for villreinforvaltning er stor både blant hytteeiere og lokalbefolkning, men det er langt flere lokale som er «svært interessert». Begge grupper mener at de viktigste formålene for villreinforvaltningen er å bevare levedyktige bestander og å sikre jaktbare ressurser for å opprettholde gamle høstings-tradisjoner. Både hytteeiere og de lokale er positive til vern av Hardangervidda nasjonalpark, men det er langt flere hytteeiere som er «svært positive». Vi ser også i materialet at de lokale mener turgåere forstyrrer villrein i langt større grad enn det hytteeierne mener.

Interesse for villreinforvaltning

Hvor interessert de lokale og hytteeiere er i villreinforvaltning, fordelt på seks svarkategorier.

Påvirker turgåere villreintrekket og jaktutøvelsen?

Oppfatning av om turgåere påvirker villreintrekket og jaktutøvelsen blant de lokale og hytteeiere som jaktet villrein på Har-dangervidda i 2019, fordelt på syv svarkategorier fra 1 ikke i det hele tatt til 7 i svært stor grad.

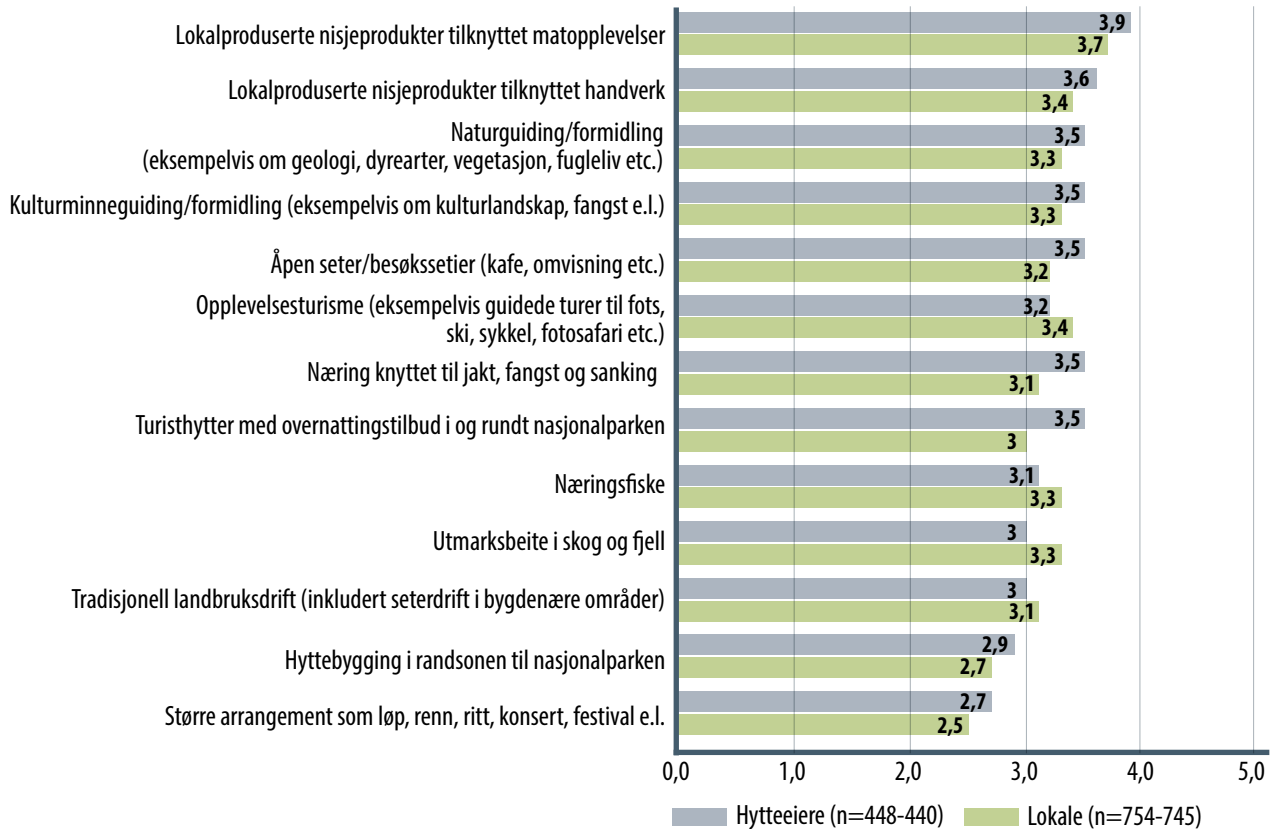
Potensial for næringsaktivitet i utmarka

Både hytteeiere og lokalbefolkningen er av den oppfatning at Hardangervidda vil være viktig for fremtidig næringsutvikling i bygdene rundt. Begge gruppene har mest tro på næringsutvikling med utgangspunkt i mat og matopplevelser, åpen seter og besøksenter, små-skala overnatting og aktiviteter som bygger på bruk av tradisjonelt landbruk, kulturlandskap,

samt jakt og fiske. Hytteeiere og de lokale vurderer dog potensialet for de ulike næringene forskjellig, og hytteeierne har jevnt over mer tro på mange typer næring enn de lokale. De lokale har mest tro på tradisjonelle aktiviteter knyttet til jakt, fiske og sanking, samt næringsfiske, utmarksbeite og tradisjonell landbruksdrift.

Viktighet av ulike næringer for lokal utvikling

Gjennomsnittskår for hvor viktig de lokale og hytteeiere mener ulike former for næring vil være for inntektsmulighetene i områdene i og rundt Hardangervidda i fremtiden på en skala fra 1 «mye mindre viktig enn i dag», via 3 «som i dag», til 5 «mye mer viktig enn i dag».

Syn på tilrettelegging

Synet på tilrettelegging og forvaltning av utmarka er forskjellig mellom hytteeiere og de lokale innbyggerne. Flere av tiltakene vi spurte om er knyttet til stier, men noen gjelder også andre forhold som rasting/overnatting og informasjon. Generelt ser vi at hytteeiere er mer positive til samtlige tiltak, og det er verdt å merke seg at det er store forskjeller for mange av tiltakene. De lokale er ofte godt kjent i de terrengene de bruker, og er ofte ikke så avhengig av tilrettelegging som hytteeierne og andre besøkende. Mange lokale mener at det er nok tilrettelegging som det er.

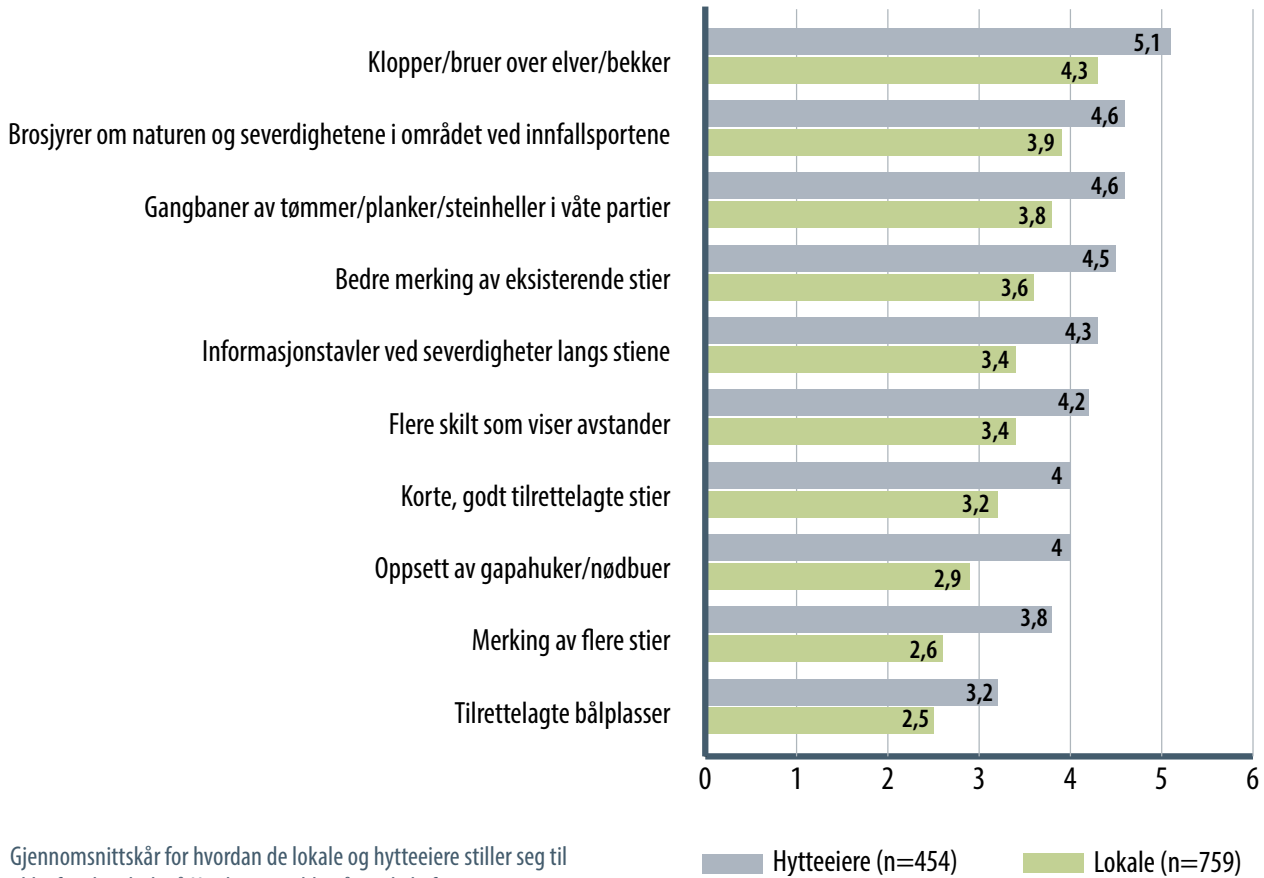
De lokale er generelt mer negative til de fleste tiltakene, men det er interessant å se at de er mer positive til omlegging av stier og nedlegging av turisthytter enn hytteeierne. Det er viktig å påpeke at begge disse tiltakene har stor oppslutning blant både hytteeiere og de lokale. Dette er et interessant resultat sett i lys av den storstilte tilretteleggingen som har skjedd i stor skala i landskapene rundt hyttefeltene de siste tiårene. De lokale har erfart at det kommer mer folk med tilrettelegging, og dette er ikke ønskelig i alle områder.

Foto: Vegard Gundersen

Syn på fysiske tilretteleggingstiltak

Gjennomsnittskår for hvordan de lokale og hytteeiere stiller seg til ulike fysiske tiltak på Hardangervidda på en skala fra 1 «svært negativt», via 4 «nøytralt», til 7 «svært positivt».

Syn på forvaltning

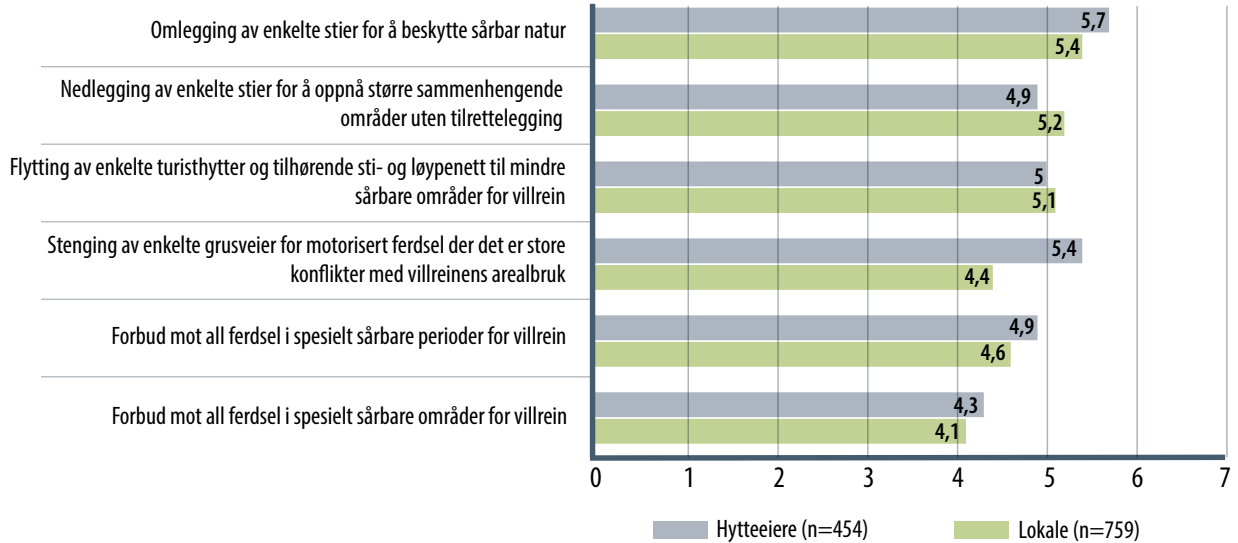
Når det gjelder holdninger til forvaltningstiltak for å redusere de negative effektene på naturen av ferdsel, er hytteeiere og de lokale mer like i sitt syn. For alle tiltakene er både hytteeiere og de lokale i gjennomsnitt positive, det vil si har en verdi over 4. Når det gjelder omlegging av stier er hytteeiere noe mer positive enn de lokale, mens når det gjelder nedlegging er de lokale mest positive. De lokale er mest negative til tiltak som innebærer stenging av grusveger som gir enkel tilgang til fjellet, og et generelt forbud mot ferdsel på et areal. Dette

er et resultat når det gjelder tilrettelegging som vi ser fra flere villreinområder, at de lokale er mest negative til tiltak som gjelder ferdselsforbud på areal, mens hytteeiere er mer skeptiske til tiltak som innebærer reduserte muligheter for å bruke merka stier og tilhørende infrastruktur som bruer, skilt og informasjon (Gundersen mfl. 2015).

Foto: Vegard Gundersen

Syn på forvaltningstiltak

Gjennomsnittskår for hvordan de lokale og hytteeiere stiller seg til ulike forvaltningstiltak på Hardangervidda på en skala fra 1 «svært negativt», via 4 «nøytralt», til 7 «svært positivt».

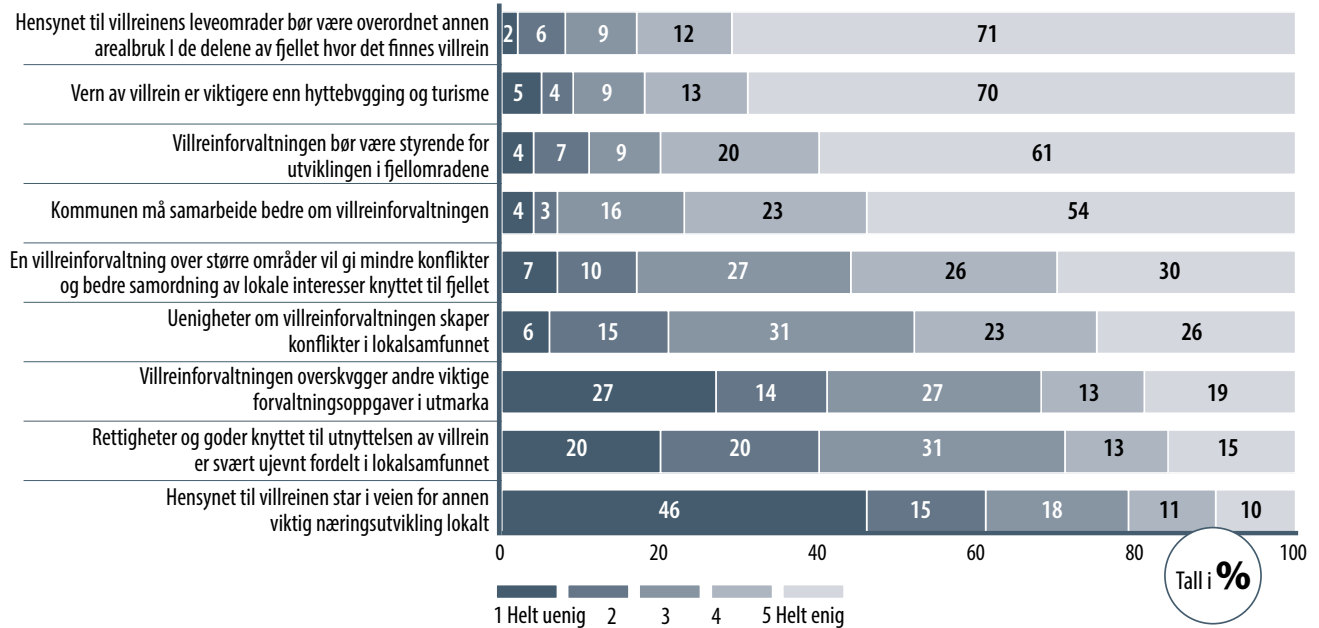
Foto: Olav Strand

Villreinens rolle i arealforvaltningen i Vinje kommune

Det er stor enighet blant innbyggerne i Vinje kommune om at villreinen bør være overordnet annen arealbruk der den finnes (71 % helt enig), og at villreinen bør være viktigere enn annen arealbruk knyttet til hyttebygging og turisme (70 % helt enig). Likeledes utsagnet om at villreinen bør være styrende for utviklingen av fjellområdene. Mange innbyggere

er også helt enig i at kommunen må samarbeide bedre om villreinforvaltningen. Innbyggerne er derimot mest uenig i utsagnet om at hensynet til villreinen står i veien for annen viktig næringsutvikling lokalt. Dette må tolkes som at innbyggerne har stor tro på at man kan kombinere bevaring av villreinen og næringsutvikling i kommunen.

Villreinens rolle i Vinje

Prosentfordelinger på hvor enig respondentene bosatt i Vinje kommune er i ulike påstander som omhandler rollen villreinen spiller i fjellbygdene, på en skala fra 1 «helt uenig» til 5 «helt enig». Det var også mulig å krysse av for «vet ikke» og de som gjorde dette er holdt utenfor denne analysen, utvalgsstørrelse (n=124-141) er derfor ulik.

Del 4. Lokalsamfunnet: Dybdecase Vinje kommune

Vi presenterer her et dypdykk i hyttekommunen Vinje, for å få en bedre forståelse av de ulike aktører sitt syn på hytteutviklingen, hvordan de bruker og forholder seg til utmarka, og hvordan «levd liv» er i lokalsamfunnet.

Hytteutviklingen i Vinje

Som flere andre fjellkommuner har Vinje kommune opplevd en sterk økning i antall fritidsboliger de siste tiårene. I 2021 var det 5493 hytter i Vinje kommune, og det igangsettes i gjennomsnitt 166 nybygg, tilbygg eller påbygg hvert år (Vestfold og Telemark fylkeskommune 2021). Utbyggingen har hovedsakelig skjedd i form av større hyttefelt med full infrastruktur. Det har samtidig skjedd en omfattende oppgradering av eldre hytter i området.

Utbyggingen i Vinje har særlig skjedd i området Holtardalen og Rukkemo-Torvetjønn, der sistnevnte strekker seg fra Rauland sentrum og nord-øst mot Tinn kommune. I kommunedelplan for Rukkemo-Torvetjønn, som ble vedtatt 27.09.2001, ble det lagt opp til, og gjennomført, en omfattende utbygging. Per 2019 var det bygget til sammen 1841 private hytter og leiligheter, med en arealreserve på ca 800 hytter (Fylkesmannen i Vestfold og Telemark 2019). Da kommunedelplan for Rukkemo-Torvetjønn skulle revideres i 2019, ble det i planforslaget lagt opp til å fortsette den høye utbyggingstakten. Statsforvalteren (tidl. Fylkesmannen) kom med innsigelse mot planen, basert i villreinhensyn (Fylkesmannen i Vestfold og Telemark 2019), men også lokalt vakte

Foto: Vegard Gundersen

planforslaget negative reaksjoner. Med bakgrunn i dette inviterte kommunen til en egen temadag om reiselivssatsingen i kommunen i mars 2021. I forkant av denne engasjerte flere innbyggere seg i en protest: 56 raulendinger skrev under på debattinnlegget «Det er nok hytter på Rauland no!» i Vest-Telemark blad 10. mars 2021. Dette ble starten på det såkalte "hytteopprøret", som enda ikke har lagt seg. I løpet av våren 2023 er det blitt klart at det stilles egen tverrpolitisk bygdeliste til høstens kommunevalg, der fanesaken er å stoppe videre hyttebygging i Vinje.

Besøksforvaltning i hyttekommuner

En omfattende hyttebygging vil kunne ha stor innvirkning på de berørte lokalsamfunnene. Det finnes imidlertid lite kunnskap om besøksforvaltning i hyttekommuner. De store hyttefeltene i fjellkommunene ligger ofte i randsonen til verneområder (og villrein), men omfattes som regel ikke av besøksstrategiene som er utviklet for disse verneområdene. Besøksstrategier som er utviklet for typiske turiststeder, er heller ikke direkte overførbare til hyttekommuner, ettersom «hytteturisten» gjerne skiller seg fra andre besøkende gjennom gjentatte besøk og etter hvert en sterk tilknytning til stedet. Hytteturisten tar i bruk de fastboende sitt hverdagslandskap til rekreasjonsformål, og ulik bruk av naturen og landskapet kan risikere å støte mot hverandre.

På bakgrunn av dette mener vi det er behov for å utforske noen av dilemmaene som følger av hyttebygging og ny bruk av arealer i rekreasjons- og reiselivssammenheng.

Med gjennomføring av dybdeintervjuer i Vinje i 2021 og 2022 (n=25) har vi forsøkt å avdekke hvordan lokalt bosatte, næringsutviklere og hytteeiere gir landskapet mening, i praksis og oppfatning. I det følgende vil vi se nærmere på tematiske områder som intervjuene dreide rundt: Informantenes syn på hyttebygging, på landskapet og bruk av naturen og informantenes tilhørighet til bygda, landskapet og naturen.

Syn på hyttebygging

Vinje og Rauland har lange tradisjoner med hytteliv og tilstedeværelse av hytteturister. Vinje bærer på den ene siden preg av områder med en hyttebebyggelse som går langt tilbake i tid, der hyttene ligger spredt og ofte har vært i samme familie i flere generasjoner. På den andre siden har det de siste partiarene vært en rask utvikling av nye hytteområder, der infrastrukturen skiller seg fra den mer tradisjonelle hyttebebyggelsen ved at områdene i større grad likner boligfelt med tettere bebyggelse, utstrakt veinett og annen infrastruktur.

Varigheten av hyttetilhørigheten ser ut til å påvirke hva slags tilnærming den enkelte hyttebruker har til stedet og landskapet som hytta befinner seg i. Men uavhengig av hvor lenge de har eid eller tilbrakt tid på hytta, gir informantene uttrykk for et nært forhold til hytta, stedet og naturen rundt og at hyttelivet gir økt livskvalitet. Den raske hytteframveksten blir av enkelte hytteeiere ansett som et positivt bidrag til utviklingen i bygda, men samtidig gir andre uttrykk for at de ønsker å ta vare på naturen og derfor gjerne vil forhindre ytterligere nedbygging av natur gjennom videre hytteutvikling. Hytteinformantene

gir uttrykk for at de forstår hvilken trussel landskapet står overfor når naturen og de tradisjonelle næringene kommer under press som følge av hyttebygging. Som et eksempel kommer det fram en bekymring hos noen eldre hytteeiere for en beitenæring i tilbakegang. Denne bekymringen synes riktignok i større grad å knytte seg til hvordan dette kan ha negativ påvirkning på egne naturopplevelser og turmuligheter, enn til en reell bekymring for næringsgrunnet i bygda. Dette bygger ikke nødvendigvis på en arroganse overfor tradisjonell næring, men er like gjerne et uttrykk for mangel på kunnskap om sammenhengen mellom produksjons- og rekreasjonslandskapet og hvordan den raske hytteutviklingen med de tilretteleggingstiltakene som følger av den, har stor påvirkning på lokal næringsstruktur.

Mange av de lokale informantene nevner de store endringene som har skjedd i landskapene hvor hytteutbyggingen har foregått. Flere beskriver drastiske endringer på kort tid og omtaler utbyggingene som store inngrep i terrenget og ikke som spesielt vakre innslag i landskapet. Noen trekker også fram den økte ferdselen som har kommet i kjølvannet av utbyggingene, og da spesielt ferdsel ut fra hyttefeltene, slik som inn Silkedalen i påsken og til Falkeriset sommerstid. Denne ferdselen oppleves også av enkelte som fremmed, og det at den har vokst fort, bidrar til at den ofte stilles i et negativt lys. Mye hyttefolk i sentrum med biltrafikk og køer på butikken de dagene med stor utfart blir nevnt av enkelte som en effekt av hyttebyggingen, men stort sett nevnes dette ikke som et problem i det daglige liv. De lokale gir uttrykk for stor evne til å tilpasse seg endringene, for eksempel enten ved å handle på dager med lite folk, å gå på tur på dager med lite folk eller velge områder med lite folk.

«Det blir for mye beslagleggelse av den naturen som vi jo setter så pris på».

Hytteeier

«Jeg tror ikke det er mange som driver sauedrift lenger. Det er noen som driver med kyr, har jeg sett, og kjøttproduksjon tenker jeg, mest. Men det er da knyttet til gårdene. Utmarksbeite er noe annet, og det er i grunn litt synd at det blir borte, for sauen og ikke minst geiten, var jo med på å holde naturen i sjakk.»

Hytteeier

Bruken av landskapet

Vi ser at de lokale informantene tillegger hyttefolket en annen bruk og andre opplevelser av landskapet enn de fastboende. Et eksempel på dette er oppfatningen om at hyttefolket har lite kjennskap til de lokale forholdene, slik som lokale brukstradisjoner eller viltet. Hyttefolket omtales ofte av de lokale som «besøkende» til landskapet, og at landskapene de bruker er «kulisser» for opplevelse. Flere lokale informanter gir et bilde av hyttefolket som travle, at de søker raske opplevelser, og at de ofte har et planlagt og tidsavgrenset besøk og kanskje ikke har den mer «dypere» forståelsen av hva som skjer i naturen og den tradisjonelle naturbruken. Slik en lokal informant uttrykte det jakter hyttefolket på opplevelser, og en avkobling fra stress og mas i byen gjennom å gjøre fritidsaktiviteter og slappe av på hytta. Vedkommende informant mente at hyttefolket ofte hadde et behov for å søke seg mer mot det spektakulære og sublime slik som topturer og andre attraksjoner som skal foreviges gjennom foto og sosiale medier. Flere av de lokale informantene nevner at hyttefolket over tid har søkt seg mer ut i landskapet og bruker større deler av terrengene nå enn tidligere, og at de for eksempel kan kjøre ganske langt for å gå i høyfjellet, slik som til utsiktspunktene Falkeriset og Vehuskjerringa. Selv om de lokale uttrykker at de i stor grad unngår områder med mye hyttefolk, og også ofte synes det er for mye folk i områder som tradisjonelt har vært dominert av lokal bruk, finnes det flere lokale informanter som synes det er trivelig å møte folk i fjellet og som ikke opplever at det er for mye folk. De mener med andre ord at det er «plass til alle». Og noen informanter nevner også at hyttefolket får sterkere tilknytning til landskapet over tid og at de dermed kan opparbeide den samme stoltheten til landskapet og forståelsen av landbruk og brukstradisjoner som de lokale har.

Et annet forhold som blir nevnt av noen lokale informanter, er at muligheten til å bruke snøscooter er et «lokalt» gode som man ikke må «forhandle» om. Det er vesentlig for mange fastboende å kunne ha denne friheten til å kjøre scooter på de etablerte traséene, og det var flere av informantene som mente at «...dette tuller man ikke med...» og at snøscooteren er spesielt viktig for å få den unge generasjon til å bosette seg i bygda. Snøscooteren blir videre beskrevet som et hjelpemiddel til å forenkle hverdagen, for eksempel til å frakte varer og materialer frem til hytter, setrer og buer. Slik sett blir den et tidsbesparende verktøy som gjør det enklere å ta vare på kulturarven.

Hytteinformantene forteller at de i liten grad går på tur utenfor tilrettelagte stier og løyper, de oppsøker sjelden områder som er langt unna hytta og har ikke noe sterkt forhold til Hardangervidda, villreinområde eller nasjonalparken: «Du vet at det ligger der, men det er litt fjernt». En hytteeier trekker fram «turistforeningsfolk» som en motsats til den mer hjemmekjære hyttebrukeren, som en kategori turgåere som bruker større deler av naturen og som beveger seg lenger inn i sårbare områder. Men det råddende turmønsteret til de fleste hytteeierne vi har snakket med, ser ut til etter hvert å bli utfordret av nye generasjoner hyttebrukere. De yngre bruker sosiale medier mer aktivt for å finne turer og utfører et bredere spekter av aktiviteter, også nye, og søker seg mer ut til attraksjoner som for eksempel topturer. Det er flere av informantene som peker på at bruken av hytta endrer seg med tiden de har eid den, og der de i starten var mest opptatt av selve hytteeierdommen og nærområdet, har de mer ekspansiv turbruk over tid.

Syn på landskapet

De lokale informantene forteller at tidene er sterkt forandret i fjellbygda, og det blir påpekt at folk sjelden kan leve av gården alene i dag, men må ha arbeid ved siden av. Dette fører til at landskapet er i endring, tidligere beitemark gror igjen og fritidsbruk tar mer og mer over for tradisjonelle verdier som landbruk og høsting av bær, kjøtt og fisk. Men viktigheten av fortsatt landskapspleie, «... *ta vare på kulturlandskapet*...», blir nevnt av mange. I dag er det slik at bygdefolket ofte er travle i jobber utenfor gården eller ukependler, liksom de i byen. Det å bruke landskapet til jakt, fiske og passe på dyra, og å bruke setrer, hytter eller jaktbuer i fjellet er likevel viktig for mange av de lokale informantene i fritiden. Intervjuene viser at det på en måte er forventet at du jakter eller i hvert fall er opptatt av jakt, og flere av informantene kommer i intervjuene uoppfordret med en unnskyldning hvis de ikke jakter eller jakter lite. De gir uttrykk for at det nesten er slik at man «*må*» jakte eller ha arbeidsoppgaver knyttet til jakta for å være lokal.

I intervjuene blir det beskrevet en økende konflikt mellom jakta og hyttefolket sin fritidsbruk utover høsten. Flere informanter som jakter elg, bruker ord som «manglende respekt» og mener at hyttefolket bør holde seg borte fra terrengene den korte tiden jakta varer. Det nevnes at det settes opp skilt «jakt pågå» med en henstilling til å ikke forstyrre jakta. Jakta belyser samtidig et generasjonsskille i lokalbefolkningen, der flere informanter nevner at det er færre unge i bygda og vanskelig å rekruttere unge jegere til jakta i dag.

Hytteteiernes fortellinger om landskapet skiller seg til en viss grad fra de vi hører fra de fastboende i bygda, men er i større grad

sammenfallende hytteteierne imellom. Hytteteieren ser på landskapet ved og rundt hytta som omgivelser for fritid, avkobling fra hverdagen og opplevelser knyttet til friluftsliv, mosjon og trening. Informantene gir uttrykk for at de bryr seg om lokalsamfunnet, uten at de nødvendigvis opplever noen sterk tilknytning til eller har kunnskap om aktiviteter og engasjement blant lokalbefolkningen og andre lokale forhold. Informantene har generelt det til felles at stedet og landskapet først og fremst representerer rekreasjon, der man er avkoblet fra sitt daglige produksjonslandskap.

Til forskjell fra mange av hytteteiernes rekreasjonslandskap i bynære områder, ligger det en forventning til at hyttelandskapene skal by på enkel tilgang til naturopplevelser, stillhet, god plass, liten trengsel og ren luft. God tilrettelegging for nettopp å kunne oppleve disse kvalitetene, er videre en verdi informantene legger stor vekt på. Aktiviteter som derimot ikke passer inn i denne forventningen til landskapet, oppleves som ødeleggende og forstyrrende elementer, som bryter med kjerneverdiene i landskapet sett med hytteteiernes øyne. Flere av informantene viser til spenningene mellom turgåing og motorferdsel i utmark og setter snøscooteraktiviteten opp mot aktiviteter som er mer i tråd med tradisjonelle hytteaktiviteter, som langrenn og turgåing. Snøscooteren blir dermed et fremmedelement i hytteturistens opplevelseslandskap og en trussel mot de verdiene som man forutsetter eller har en idé om at hyttelivet skal inneha.

«Da vi kjøpte hytta i 1999, så hadde vi sauer rundt hytta som beitet. Det ble slutt ganske kort tid etterpå (. . .).

Tilhørighet til bygda og et landskap i endring

Hytteeieren i Vinje er som nevnt ikke ensbetydende med de nye og tettere hyttefeltene. Flere av informantene representerer også hytteeiere som har hatt tilhørighet i Vinje gjennom generasjoner, og som i større grad ser på seg selv som en del av lokalsamfunnet enn hytteeierne i de nyere feltene. De opplever også at lokalbefolkningen ser på dem med andre øyne og er mer positivt innstilt til hytteeiere med lang tilknytning til stedet. Det synes dermed å være en oppfatning at den tradisjonelle hytta og eierne deres er nærmere knyttet til stedet enn det de nyere hyttefeltene og brukerne der er. Denne kategorien av hytteeiere mener selv, og blir tilsynelatende også vurdert på en slik måte av lokalbefolkningen, at de i større grad har kunnskap om lokal kultur og praksis. De oppfattes å være tettere på det «autentiske».

De mangelfulle båndene mellom lokalsamfunnet og de ferskere hytteeierne er nettopp en problemstilling som representanter for disse tradisjonelle hyttene peker på. Hytteeiere med lang fartstid har gjennom lang tid forholdt seg til utmarksnæring og beitende dyr og har fått opparbeidet kunnskap om beitenæringen og praksis med gjerding, grunder, geiler osv. Men etter hvert som antall husdyrbrukere av flere årsaker har gått ned, er møtene mellom næringsdrivende innen landbruket og hyttebrukerne blitt færre, noe som gir dårligere grunnlag for å utvikle gjensidig forståelse for hverandres bruk og nytte av landskapet. For den ferskere hytteeieren i Vinje har løypekjøring og infrastruktur fått større plass og oppmerksomhet enn viktigheten av at lokale bønder har dyr på utmarksbeite. Landbruk er blitt redusert til en marginal aktivitet som byr på utfordringer, framfor å være et naturlig og opprinnelig element som gir økt opplevelsesverdi til hyttelivet.

«Du merker det på folk, du møter alltid folk i fjellet og så spør de: «Hvor har du hytte hen?» Og: «Vi har hytte der.» «Å, ja. Nei, det er bare positivt.» Hadde jeg sagt at jeg hadde hytte i [stort hyttefelt], så er det litt mer sånn, rynker på nesen og, ja, ja.»

Hytteeier, lang tilknytning

«(. . .) du ser ikke gårdene, du ser ikke næringen, så tror jeg det er veldig vanskelig for hytteboere da, eller turgåere, og kanskje tenke at det er faktisk næring (. . .)».

Hytteeier, kort tilknytning

Når det gjelder de lokale informantenes bevissthet og eierskap til landskapet, har de fleste av dem også hatt oppveksten sin i Vinje. Det er interessant å høre hvordan de forteller om landskapet de vokste opp med, og hvordan dette har forandret seg med tiden. Men de lokale sine historier om tilhørighet handler også i stor grad om de store endringene som har skjedd i samfunnet som helhet, og de gir på mange måter uttrykk for en generasjonskløft. Mange av de eldre har opplevd et sterkt landbruk, med mange aktører og stor aktivitet i utmarka. Jakt, fangst og høsting fra naturen var tidligere en mye viktigere faktor for tilhørigheten. De refererer til en tid der man «gjorde» noe i landskapet. Aktiviteter hadde ofte et formål, en nytteverdi. Utøverne hadde da en «inngående» kjennskap til innholdet i landskapet, både terrenget, viltet og vegetasjonen, og dette er noe flere av informantene trekker frem som en kontrast til rekreasjonslandskapet, og som har betydning for følelsen av tilhørighet.

Mange av de lokale informantene skisserer hvordan landbruket har gått tilbake (færre bruk) med påfølgende gjengroing av landskapet, hvordan deltakelsen til jakt, fiske og høsting er i tilbakegang i de yngre generasjoner, og at mange av de lokale har blitt pendlere med «stressende» jobb utenfor kommunen. Likevel kan vi i intervjuene med flere lokale informanter spore en stolthet knyttet til Vinje slik det var, som blir beskrevet som en vakker bygd med aktivt jordbruk, levende kulturlandskap og en rik kultur. For enkelte av informantene oppleves disse verdiene som truet i dag.

Samtidig er denne noe stereotypiske fremstillingen av bygda kanskje i ferd med å endre seg. Flere informanter nevner at ganske mange unge velger å flytte tilbake til bygda, og at de har noen av de samme ønskene som hyttefolket knyttet til for eksempel lett tilgang til skiløyper og natur. Flere av informantene peker på at de lokale og de besøkende nærmer seg hverandre når det gjelder hva man verdsetter i lokalsamfunnet, og hva som er viktig for tilhørigheten. Mange av informantene nevner at ved å gi hyttefolket mer kunnskap om brukstradisjonene og stedene, vil man kunne bygge felles stolthet og styrke følelsen av tilhørighet til og respekt for de samme landskapene.

«... det sitter vel i ryggmargen, mye av den naturfølelsen og bruken av området rundt her.»

Lokal informant

Betydning av natur

Lokale informanter beskriver hvordan de bruker fjellskapet, dets omgivelser og dets ressurser til friluftsliv, enten på fot- og skitur, på jakt eller for å plukke bær og sopp. Å bo i nærhet til fjellet, hvor det er få mennesker og mye plass, representerer en form for frihet for de som velger å bo der. De understreker i samme åndedrag viktigheten av å ivareta naturmiljøet, både for beboere og besøkende, og håper også at området fortsetter å fostre blomstrende lokalsamfunn. Dette viser at informantene ikke oppfatter seg selv og sine ambisjoner som frakoblet naturen, men heller som personer med en omsorg for å fremme en livsstil og levebrød i samfunnet og det omkringliggende landskapet. For dem virket deres ønske om økonomisk utvikling uforenlig med ønsket om å ta vare på naturen. Men perspektivet fra de lokale er at naturen må forvaltes aktivt, og naturlige elementer må ikke overskride grensen til kulturen og bli en trussel mot de elementene man verdsetter, slik som for eksempel gjengroing av åpne kulturmarker.

Informanter som driver med hytteutvikling eller er drivere av turistbedrifter understreker at det er viktig å ivareta naturen, ikke bare for dens egenverdi, men også for utviklingsformål. Hovedspørsmålet er hvordan man utvikler forretningsprodukter, samtidig som man opprettholder og gjenoppretter naturverdier. Tanken på å la naturen være urørt er ikke en del av deres fortelling. De beskriver i stedet forskjellige ideer for kommersialisering og utvikling av naturarealer. For eksempel argumenterer enkelte for at det bør være flere beitedyr som kyr og sauer som steller (kultur)landskapet og et mangfold av dyr og planter, slik at landskapet kan gi gode opplevelser og

tiltrekke seg besøkende. Et annet eksempel på tiltak de peker på, er å utvikle flere stier av høy kvalitet til bestemte steder som ville gjøre fjellene mer attraktive og tilgjengelige. Noen informanter i denne gruppen ser ikke nødvendigvis et behov for å redusere mengden mennesker i fjellet, men ser snarere et behov for å kanalisere folk ut på stier som skaper mindre konflikter med lokalbefolkning og naturen. Informantene vektlegger at hyttefolket også er opptatt av frihet når de kommer på hytta, og at de kan bruke landskapene til å gjøre aktiviteter som en avkobling til hverdagslandskapet med jobb og plikter hjemme.

Foto: Kari Bentsdal

Styring av hytteutbygging

En politiker forteller følgende: «Midt i 2002, tror jeg det var, så startet de jo med den store satsingen med tung hytteutbygging på Rauland, og så opp mot Torvetjønn. Og så traff de vel planken mye bedre enn de hadde trodd, når det gjaldt etterspørsel til hytter, og utbyggere som hadde lyst til å sette i gang. Og så ble det jo en veldig høy aktivitet, veldig raskt». De kommunalt ansatte uttrykker at man har slitt med å holde tritt med den raske utbyggingstakten. Situasjonen som beskrives i Vinje, er kjent fra flere små kommuner: store, profesjonelle utbyggere og en liten, overarbeidet administrasjon med kapasitetsutfordringer. Flere politikere er også inne på at man som distriktskommune i sentralitetsklasse 6 (der klasse 6 er minst sentral og består av 113 kommuner), ikke har råd til å være for vanskelige når investorer banker på: «Det er nok av kommuner som har hatt nedgang i folketallet. Vi har jo hatt et helt stabilt folketall de siste 14 årene». Man peker også på de mange fordelene hytteutviklingen har ført med seg i form av servicetilbud som forretninger, kafeer og skiløyper.

Mange av utfordringene knyttet til konfliktene mellom ulike brukergrupper synes å henge sammen med at hytteutviklingen har skjedd i og nært bygdesentrum: «Vi har hytter i Vågslid også. Der er det ikke satt noe sånn type strek, da er det en ny kommuneplan, men det er litt annerledes sånn konfliktmessig, fordi vi er ikke nede i bygda, sånn som på Rauland (...) I Rauland så har du jo alt sammen midt i bygda, der folk bor» (Kommunepolitiker). Til tross for dette er hytteutviklingen ikke innlemmet i samfunnsplanleggingen i Vinje. Kommunen har hatt manglende fokus på å bygge felles arenaer for lokal- og hyttebefolkning.

Hytteutbyggingen har i Vinje, som i mange andre kommuner, først og fremst blitt sett på som næringsutvikling, og i kommunens planer omtales hytteutvikling hovedsakelig i Næringsplan 2017-2021 (nå under revisjon). Under Reiselivet -mål, satsningsområder og ansvar finner vi følgende mål for hyttebygging: «Utnytte øymerke areal i det omfang og tempo grunneigarar og utbyggjarar finn tenleg» (s.8). Kommunens ansvar er å «tilrettelegge for infrastruktur i regulerte område som er særskilt prioriterte for hyttebygging av større omfang. Sørgje for god utnytting av det kommunen har lagt inn i investeringar i vatn og avløp» (s.8)».

«Vi har ikke noen aktiv hyttepolitikk i Vinje. Og det burde vi kanskje også tenke på å ha. Vi har jo 5 800 hytter, tror jeg»

Kommunepolitiker

«Ja, det er ingen ... altså de (hyttebefolkningen) kan møte opp på de arenaene de vil, men det er ikke noen ... vi har ikke laget noen bevisst felles arena, nei»

Kommunepolitiker

«... det som jeg tenker i forhold til den eksplosjonen som vi har hatt på hyttemarkedet, det er det at vi har ikke heng. ... vi har ikke klart å henge med kommunaltmessig sett og det å klare å følge opp (...) det tror jeg er fordi det har gått for fort»

Kommuneansatt

Styring av naturbruk

Det har i flere år vært arbeidet med en besøksstrategi for Hardangervidda nasjonalpark. Den var planlagt slutført i 2020, men er i skrivende stund ikke ferdigstilt. Vinje kommune har vært lite involvert i utviklingen av denne besøksstrategien til tross for at kommunen har store arealer inne i verneområdet i tillegg til flere viktige innfallsporter. Prosessen har vært håndtert av forvaltningsmyndighetene, og det har vært lite fokus på området utenfor vernegrensene. Som en oppfølging av regional plan for Hardangervidda vedtok Vinje en kommunedelplan for stier- og løyper i 2017. Når vi spør informantene våre om prosessen rundt planen, er flere kritiske: Mens hytteeierne og grunneierne var involvert i prosessen fram til planforslaget, er det flere lokale som nevnte at de i mindre grad ble inkludert. Offentlige høringer gir muligheter for innspill på planer fra alle parter, men flere lokale nevnte at dette ikke gir rom for mer grunnleggende diskusjoner om omfanget av hyttebyggingen. Flere gir også uttrykk for at man gjennom planarbeidet kunne ha ønsket seg en større diskusjon om hvordan en sti- og løypeplan kan brukes til å kanalisere ferdsel og hindre brukerkonflikter. Da planen ble lagt ut på høring, kom det over 100 innspill. Nær samtlige av informantene vi intervjuet er kritiske til deler av kommunens håndtering av infrastruktur for ferdsel i og rundt hyttefeltene: «Når du har da sagt ja, og vedtatt planer om hytteutbygging som er så stort som det er her, så bør kommunen legge til rette slik at det fungerer godt. Og ... det mener jeg. Og der har ikke politikerne vært gode nok, etter mitt syn», hevder en hytteeier.

Flere av hytteeierne gir uttrykk for at det er for dårlig tilrettelagt, særlig for ferdsel om sommeren og av parkeringsplasser på de populære turmålene: «Det er ikke bare hytter som kan bygges ut, det er alt annet også som må henge sammen». Flere lokale informanter opplever også at kommunen må ta grep for å styre ferdselen. Informantene forteller at Vinje kommune har «...ligget veldig bakpå når det gjelder å få til utbyggingssavtaler som faktisk har med en slik type, altså sti, løype pott».

Tomteutviklere forteller på sin side at ved salg av nye tomter eller hytter, tinglyses flere og flere på en slik måte at de er forpliktet til å betale en årlig løypeavgift. Samtidig bidrar Vinje kommune med betydelige midler i tilskudd til drift av skiløype- ne hvert år. Dette utgjør ca. halvparten av kostnadene til løypekjøring, og i tillegg kommer den frivillige ordningen «Gje lån», hvor eksisterende hytteeiere oppfordres til å frivillig betale inn løypeavgift. Enkelte fastboende mener imidlertid at grunneiere og utbyggere i større grad må ta kostnaden. En informant uttrykker det slik: «...de som selger hyttetomter må være med på å finansiere fellesskapet her oppe, der skulle kommunen ha stilt mye høyere krav, og tydeligere krav, tidligere».

«Det er mye løyper, men det er ikke sikkert alle løypene er der de bør være, heller»

Hytteeier

Oppsummering fra studieområdet

Hyttebyggingen har ikke bare endret og utvidet omfanget av arealbruken blant hytteeiere, men også utfordret og utvidet praksis innenfor bygdesamfunnene. Etersom hyttebruken går over til helårsbruk og til og med fungerer som primærbolig, er det økende konflikter med lokalbefolkningen. Disse konfliktenes er, som vi har vist, knyttet til hvordan innbyggerne lever sine liv, deres historikk og tilhørighet til bygda og landskapet, og deres tradisjonelle bruk av områdene til beite, jakt og friluftsliv. En del innbyggere og tradisjonelle brukere av utmarka ser på hyttebyggingen som en privatisering av allmenningene og hevder at hytteutviklerne bruker tilgang til fellesareal som en ressurs for å selge hytter.

Hytteeierne sitt behov for fritidslandskap medfører en økt bruk av eksisterende stier og ferdselsårer, og i tillegg etableres eller oppgraderes det stadig ny tilrettelegging. Endret og økt turpraksis har lagt press på økosystemene, spesielt villreinens habitater som er spesielt sårbare. Konflikten mellom hyttebyggingen og tradisjonell bruk er også en rural-urban konflikt, da hytteeiere og tradisjonelle lokale brukere ofte har ulike interesser og ideer om naturbruk. Langt fra alle i lokalbefolkningen er tradisjonelle brukere, fordi det over tid også i bygdene har foregått en transformasjon fra en ressurs-basert «gammel økonomi» til en tjenestebasert «ny økonomi». Derfor har mange i lokalbefolkningen lignende interesser og ideer om naturbruk som hytteeierne. Dette har medført motstridende interesser også innad i lokalbefolkningen, og ikke bare mellom lokalbefolkningen og hytteeierne.

Hyttebyggingen gir muligheter for enkeltindivider og lokalsamfunn og representerer en viktig kilde for den lokale økonomien. Dette vanskeliggjør en grensedragnings på hva som er akseptabelt eller ikke når flere interessenter, verdier og verdisyn er involvert. Det er en uunngåelig spenning som øker i lokalsamfunnene, mellom de som ønsker hyttebyggingen velkommen og de som ser det som en trussel. For bedre å forstå graden og effektene av disse spenningene og presset, er det behov for å ta et perspektiv nedenfra og opp slik det er gjort i dette temaheftet, altså å undersøke ulike grupper av folks naturbaserte praksiser, deres verdier og uttrykte holdninger. Først da kan vi utvikle innsikt av relevans for lokale og nasjonale beslutningsprosesser som muliggjør en mer bærekraftig hytte- og lokalsamfunnsutvikling.

Del 5. Veggen videre

Med utgangspunkt i materialet som er presentert i del 1-4, oppsummerer vi her de viktigste drivere og barrierer for en mer bærekraftig hyttebygging i vid forstand.

De store utfordringene med hyttebygging

Den omfattende hyttebyggingen de siste tiårene har effekter som strekker seg langt utover tomta eller det regulerte hyttefeltet. Det er likevel mangel på helhetlige tilnærminger for å ta hensyn til klima, natur og samfunn i hyttebyggingen. Dette er nødvendig for å redusere de negative samlede effekter av hyttebygging og øke de positive effektene. Vi vil hevde at et hovedmål fremover må være oppbygging og kombinerings av ulike former for kunnskap om ulike temaer, slik det er belyst i dette temaheftet; Kunnskap som gir en basis for å minimere påvirkningen på natur og samfunn, kompensere for nedbygging gjennom restaurering av natur eller øke de positive effektene av hyttebygging. Det er viktig at lokale innbyggere, myndigheter og lokalt næringsliv får økt innsikt og bedre verktøy for å håndtere kompleksiteten til politikfeltet hytteutvikling, for å skape løsninger som gagnar natur/biologisk mangfold, klima og lokalsamfunn, og som reduserer konfliktnivåer.

Det er derfor behov for bedre å forstå drivere og barrierer for bærekraftig hytteutvikling, både kvantifiserbare og kvalitative i politikk, planlegging og styring. Videre må man få bedre innsikt i konkurrerende interesser, verdier og praksis som fører til konflikter i landskapet. Dette kan legge grunnlag for å teste ut

og videreutvikle løsninger i praksis. Det som synes helt prekært, er bedre involvering av viktige aktører i lokalmiljøet som representerer verdier og interesser som i stor grad er oversett i planlegging og utforming av hytteutviklingen til nå.

I dag er situasjonen at de fleste ønsker seg høy komfort på hytta, som er deres andrehjem, med brøytet vei helt frem, parkering, innlagt strøm, vann og avløp, bredbånd og aller helst gjerder rundt tomta. Hyttene bygges ofte i områder som er viktige for landbruk, eller er interessante for turmulighetene for allmennheten, og det må være et overordnet mål at man ivaretar disse interessene gjennom god planlegging. Samtidig er det mange eksempler på at det foregår oppgradering av gamle hytter og hyttefelt, som vil skape ytterligere forringelse av andre interesser i landskapet. Dette er forhold knyttet til negative visuelle effekter, mer støy og mer lysforurensning. Intervjuene i Vinje viser at de aller fleste hevder at det er på sin plass at myndighetene regulerer hyttebygging som berører så mange andre interesser i utmarka.

Hvordan ivareta allemannsretten?

Ut fra takten på hyttebyggingen de siste tiårene å dømme, synes det som at «alle» ønsker seg hytter. Den store arealreserven av hyttetomter viser at veksten i hytteutviklingen sannsynligvis vil fortsette, så lenge det er økonomi for dette. Samtidig viser intervjuene i Vinje at hyttebygging innebærer en privatisering av utmarksareal som tidligere var tilgjengelig for allmenheten, og en reduksjon av våre muligheter for å bevege oss i terrenget. Dette har lenge vært gjeldende i den knappe strandsonen, men også store hyttefelt i fjellområdene reduserer og forringer turmulighetene for allmenheten. Intervjuene avdekker noen viktige og alvorlige konfliktlinjer mellom hytteeiere og lokalbefolkning, og især konflikter knyttet til grunneierinteresser som jakt og landbruk. Allemannsretten (og pliktene) gir alle lov til å gå tur på andre folks eiendommer, sette opp telt og plukke bær og sopp, så lenge det foregår i utmark. Det er altså en ferdselsrett, kombinert med oppholds- og nyttesretter som visse former for matauk, som gjelder alle uavhengig av bosted og statsborgerskap. Det er bred enighet politisk og i befolkningen om allemannsretten, men den er også avhengig av legitimitet hos grunneiere. Skal allemannsretten opprettholdes, kreves det en bevisst og gjennomtenkt holdning hos så vel turfolket (lokale og hytteeiere) som grunneiere.

Med bakgrunn i intervjuene fra Vinje peker vi på spesielt tre forhold som er avgjørende for at allemannsretten skal vedlikeholdes i pressområder som hyttekommuner:

- Man må unngå at den frie ferdsels- og oppholdsretten setter skjemmende og varige spor i terrenget, reduserer biologisk mangfold eller på annen måte skader natur- og kulturmiljø. Intervjuene i Vinje peker på slitasje og trengsel på noen svært populære stier, forstyrrelser av villrein og dyreliv, og forringelse av kulturlandskap.
- Allmenhetens bruk av turmulighetene må ikke legge hindringer i veien for grunneiers næringsutøvelse, slik som jakt, beite og hogst. Intervjuene peker på konflikter knyttet til utøvelsen av jakt og beitedyr, og at ferdselen forstyrrer beitedyra.
- Man må unngå «misbruk» av allemannsretten knyttet til kommersialisering og «overutnyttelse» som skader grunneiere, andre bygdefolk, naturverninteresser og andre turgjengere. Intervjuene peker på kommersiell turisme og sterk tilrettelegging i sårbare områder som en mulig trussel.

Grunnleggende verdier må inn i planleggingen

Intervjuene i Vinje viser tydelig de ulike relasjonene folk har til landskapet, som handler om hvordan de lever sine liv. Ganske enkelt hvordan de opplever seg selv i et landskap de bruker og er avhengig av i hverdag, næring og fritid, er glad i og som de ønsker å bevare. Enkelte fremhever identiteten til bygda og landskapet, og at den er truet av store endringer forårsaket av hyttebygging. Det kan være så enkelt som at turen de har gått mange ganger plutselig en dag er fylt av folk. I praksis trenger det ikke å være så mange folk, men at det er en endring «... her så vi aldri folk før, men nå er det folk overalt». I tillegg til at man blir stående i kø i butikken. At hyttebyggingen endrer byggeskikk og kulturlandskap. At det å leve et enkelt og rolig liv blir truet av forbruk, tidsjag og fokus på materialisme og økonomi. Dette handler om hva folk verdsetter i sitt daglige virke, som det å ta vare på selve identiteten til bygda og natur- kulturlandskapet.

Vi ser tydelig at disse grunnleggende verdiene ikke er tatt hensyn til eller er oversett i planprosesser knyttet til hyttebygging. I de tilfeller det har vært snakk om involverende prosesser, har dette i første rekke handlet om økonomi og politikk. Faren er at ønsket om verdiskaping og arbeidsplasser i kommuner med synkende verdiskaping i tradisjonelle næringer og fraflytting, fortsetter å overskygge innbyggernes ønsker om videre utvikling av bygda og natur-kulturlandskapet.

Foto: Vegard Gundersen

Det har inntil nå vært lett for kommunene og overse andre verdier, og kun inkludere sentrale aktører og eksperter, når det er snakk om økonomi og politikk. De grunnleggende verdiene hos mange innbyggere, som handler om «levd liv» i landskapet, ble tydelig med hytteopprøret i Vinje og krever en helt annen form for involvering enn det som er gjort frem til nå. Dette er en langt mer krevende oppgave for planleggere og politikere i kommunene og fordrer at man tar på alvor hva som virkelig er viktig for innbyggerne.

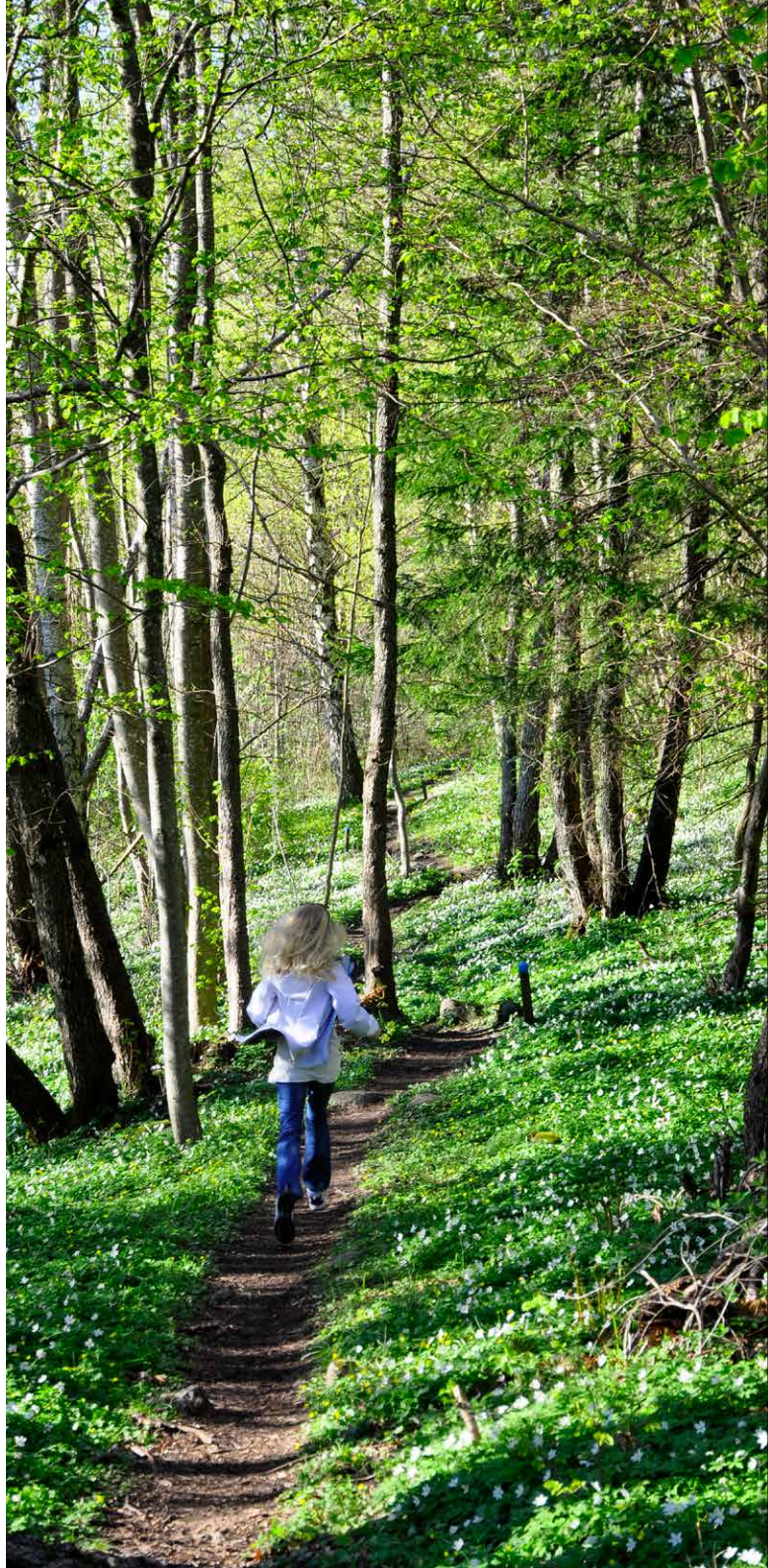
Bredere involvering i arbeidet med kommunale planer og besøksstrategier

Før at man skal kunne bruke besøksforvaltning som ressurs for lokal og regional steds- og samfunnsutvikling, trenger man i tillegg til kunnskap om hytteeierne også kunnskap knyttet opp mot innbyggerne på stedet; deres aktiviteter i og bruk av landskapet i fritid og arbeid. Ved å bruke planprosessene som arenaer hvor lokalbefolkningens og hytteeierens ønsker og preferanser kartlegges gjennom bred medvirkning og dialogbaserte prosesser på bygdenivå, kan man komme til omforente eller aksepterte løsninger som hensyntar spekteret av ønsker. Uten disse prosessene vil man kunne måtte ta i bruk andre virkemidler: Pbl 2008 styrket også detaljplanleggingen gjennom innføring av hensynssoner og bedre muligheter for områderegulering. Å møte utfordringer med sonering og ferdselsrestriksjoner er imidlertid svært konfliktfylt. Konflikter kan være medvirkende til at forvaltningsløsninger boikottes eller møtes med motstand, og at man låses inne i «race

to the bottom»-situasjoner der alle konkurrerer mot alle og ødelegger de fellesgodene man er avhengige av. De «myke» styringsvirkemidlene forvaltningen i Norge har tradisjon for å bruke til å håndtere turisme, slik som informasjon, utbygging og nedlegging av infrastruktur, er avhengig av oppslutning blant befolkningen. Tillit mellom ulike aktører er helt avgjørende for at de forvaltningsmessig beste løsningene skal bli aksepterte og fulgt opp. Kapasitet for samhandling og kommunikasjon mellom hytteeiere, lokalbefolkning og kommunen bør styrkes. En viktig forutsetning for å få dette til er å etablere sosiale relasjoner og arenaer for samhandling der man lærer om landskapet man er i og om lokalsamfunnet.

Involvering av grunnleggende verdier

Det er mange måter og metoder for lokal deltakelse i planprosesser. Det er noen viktige overordna prinsipper knyttet til åpenhet, likeverd, representativitet og at terskelen er lav for deltakelse (også ofte oversette grupper). Tidlig og god involvering sikrer synliggjøring av relevant kunnskap og viktige interesser. Det er tydelig at kun høringsprosesser i pågående planprosesser gir begrensede muligheter for å inkludere viktige landskapsverdier og relasjonelle/grunnleggende verdier for de som bor og bruker områdene. Grunnleggende verdier har å gjøre med ens eget forhold til landskapet, at man føler at et sted er viktig rent personlig. Videre må man ha en følelse av å ha det bra, både fysisk og psykisk, når man er på dette stedet. Disse verdiene i landskapet kan også være relatert til ens kulturelle, sosiale eller personlige identitet. Intervjuene i Vinje underbygger at disse verdiene er viktige og ofte grunnlag for de konfliktene vi har beskrevet. For å kunne dokumentere og konkretisere relevante verdier er det viktig at man arbeider med temaer i mindre gruppe. Videre at man beskriver et sted helt konkret med for eksempel kart, verbale beskrivelse og/eller gjennom befaringer slik at man kan identifisere viktige landskapsverdier, og eventuelle drivere for mulige endringer av disse verdiene. Målet er at landskapet beskrives på en slik måte at det er gjenkjennelig for innbyggerne, og at den utfyller og ikke erstattes av ekspertbeskrivelser og «ovenfra-og-ned» perspektiver på landskapet. En slik oppfatning av landskap er derfor i stor grad et resultat av offentlig diskursiv praksis, snarere enn (vitenskapelig) ekspertbasert argumentasjon. Den gir altså rom for diskusjon blant folk med ulike interesser, verdier og synspunkter.

Formålet ville da være at man gir mulighet til å legge fram og kommer til en felles forståelse av de ulike verdiene som ligger i landskapet for ulike grupper i samfunnet, diskutere de i felleskap og lete etter allmenne innforståtte løsninger for framtidig planlegging og bruk av landskapet.

Vi har her satt opp noen relevante spørsmål som en mindre gruppe kan arbeide med i et definert område, f. eks. et utbyggingsområde med omkringliggende landskap.

- **Hva er viktige verdier som ligger i landskapet for dere?**
- **Hvilke plasser er viktige for dere? Hvorfor er de viktige?**
- **Hvilke kultur- og naturhistoriske verdier knytter dere til disse plassene?**
- **Hvilke kultur- og naturhistoriske verdier anser dere som viktigst?**
- **Hva ønsker dere å utvikle og hva ønsker dere å bevare av kultur- og naturhistoriske verdier?**
- **Er det andre grupper i (lokal)samfunnet som har andre verdier eller ser på andre plasser som viktige og verdifulle?**
- **Hvilke prosesser har skapt det landskapet man har i dag?**
- **Har det vært tidligere konflikter og hva har ført til disse? Hvordan kunne de ev. ha vært unngått eller løst?**
- **Hvilke endringsprosesser og utviklingslinjer er aktive?**
- **Hvordan kan landskapet være en ressurs i utviklingen av lokalsamfunnet?**
- **Hvilke fremtidige scenarioer er det mulig at landskapet står overfor i 2030?**

Styrke kunnskap om besøksforvaltning

Fjellteksten (St.prp. nr. 65 (2002-2003), 2002) hadde ambisjoner om økt turisme og verdiskaping basert på verneområdene. Dette førte til et økende fokus på besøksforvaltning, for å hindre at verneverdiene skulle trues. De siste årene er det også satt fokus på at man innen reiselivsnæringen må forebygge og håndtere konflikter mellom reiseliv, natur og lokalsamfunn, og det etterspørres stadig oftere kunnskap om besøksforvaltning. Dette ser vi for eksempel i Innovasjon Norges Reiselivsstrategi, der det bl.a. etterlyses «oppgraderte regimer for besøksforvaltning» (IN 2021, s. 31) og «verktøy og metodikk for besøksforvaltning», og gjennom opprettelsen av et eget regjeringsutvalg for å «gi råd om reisemålsutvikling og besøksforvaltning i norske kommuner» (Regjeringen 2021). I sin utredning, som ble ferdigstilt i mars 2023 (NOU 2023:10), mener Reisemålsutvalget at det er «Avgjørende å styrke besøksforvaltningen i Norge for å sikre en bærekraftig utvikling av reisemål og lokalsamfunn».

Hytteiere synes imidlertid å falle mellom to stoler: Av reisemålsutvalget regnes de som deltidssinnbyggere: «I mange kommuner er eiere av fritidsbolig (ofte kalt deltidssinnbyggere) blitt en stadig større gruppe» (NOU 2023.) Hytteeierne defineres derfor ut av reiselivet i det reiselivsmeldinga skiller mellom «reiselivet og eiere av fritidsbolig». I den nylig utgitte Rettleiar for planlegging av fritidsbustader (Kommunal- og Distriktsdepartementet, 2022) omtales de imidlertid ikke som deltidssinnbyggere, men som «besøkjande» i motsetning til de fastboende, som omtales som «bebuara». Dette understreker behovet for mer kunnskap om hytteiere som brukere og å styrke arbeidet med en egen besøksforvaltningsmetodikk rettet mot denne gruppen.

Foto: Vegard Gundersen

Styrke nasjonale retningslinjer, lovverk og planverktøy

Det er ingen politiske dokumenter fra statlig hold som setter grenser for den videre fritidsboligutviklingen. Det er derfor opp til den enkelte kommune å legge rammer for veksten. Dette må gjøres i et vekselspill mellom den fysiske planleggingen i kommunens arealplaner og kommunens samfunnsplan. Gjennom revideringen av plan- og bygningsloven (Pbl) i 2008, ble det innført en rekke nye virkemidler som kan støtte et slikt arbeid; Kommunal og regional planstrategi, styrking av kommuneplanens samfunnsdel og Planprogram (fra 2005), som alle styrker kommunens samfunnsplanlegging. Kommuneplanens samfunnsdel er sterkt vektlagt i pbl som kommunens sentrale styringsredskap. Den skal ta stilling til «langsiktige utfordringer, mål og strategier for kommunesamfunnet» (Pbl 2008), men har hatt en svak stilling i mange kommuner. Dette ser vi også i Vinje kommune, hvor hytteutviklingens effekt på lokalsamfunnet er lite behandlet i planverket. Det ligger imidlertid store muligheter for revitalisering av denne plantypen, nettopp som et redskap for besøksforvaltning og lokalsamfunnsutvikling. Rettleiar for planlegging av fritidsbustader (Kommunal- og Distriktsdepartementet, 2022) peker nettopp på nødvendigheten av strategisk planlegging gjennom kommuneplanens samfunnsdel, ved å understreke viktigheten av en langsiktig arealstrategi og målsettinger ut fra et stedsutviklingsperspektiv. Vi vil imidlertid også påpeke at flere av våre informanter tar til orde for tydeligere nasjonale retningslinjer for hytteutviklingen.

Litteratur fra studieområdet

Fossgaard, K., Gundersen, V. & O. Strand. 2012. Kiterne på Hardangervidda. Villreinen 2012: 38-41.

Fossgård, K. 2011. Kiterne på Hardangervidda - hvem er de og hva gjør de? Mastergrad NMBU.

Gundersen, V., Selvaag, S., Junker-Köhler, B., Singaas, M., Grønn, J. F. and Y. Zouhar. Manuscript. Iconic and mundane tourist landscapes in a national park region: Who are the visitors and how to manage them? Journal of Outdoor Recreation and Tourism

Gundersen, V., Strand, O., van Moorster, B. Panzacchi, M. & Rauset, G.R. 2021. Villrein-ferdselsanalyser på Hardangervidda - Anbefalinger og tiltak. NINA Rapport 1903. Norsk institutt for naturforskning.

Gundersen, V., Rauset, G. R. & O. Strand. 2021. Det er for mange folk på Hardangervidda. Årboka Villreinen 2021.

Gundersen, V. & Singaas, M. 2020. Forvaltning av hensynsfull ferdsel i villreinområder. Tidsskriftet Utmark (fagfelleurdert, publisert mars 2021).

Gundersen, V. Selvaag, S.K. & Wold, L.C. & 2020. Lokalbefolkningen har eierskap til Hardangervidda. NINA Nyhetssak (NINA Rapport 1855). Norsk institutt for naturforskning.

Gundersen, V., Myrvold, K. M., Rauset, G. R., Selvaag, S. K. & O. Strand. 2020. Spatiotemporal tourism pattern in a large reindeer (Rangifer tarandus tarandus) range as an important factor in disturbance research and management. Journal of Sustainable Tourism.

Gundersen, V. Ferdsel og villrein. I: Romtveit, L., Haug, J. T., Vegge, E., Mossing, A. og Singaas, M. 2019. Sti- og løypeplanlegging i villrein fjell. Rapport frå regional fagsamling på Haukelisetet 5.-6. mars 2019. NVS Rapport 27/2019. 30 s.

Gundersen, V. 2019. Ferdsel på Hardangervidda. I: Romtveit, L., Mossing, A., Strand, O. og Singaas, M. Villrein og ferdsel på Hardangervidda. Rapport frå seminar på Geilo 25. - 26. oktober 2018. NVS Rapport 23/2018. 32 s.

Gundersen, V., Strand, O., van Moorster, B. Panzacchi, M. & Rauset, G.R. 2021. Villrein-ferdselsanalyser på Hardangervidda - Anbefalinger og tiltak. NINA Rapport 1903. Norsk institutt for naturforskning.

Gundersen, V., Selvaag, S. K., Dokk, J. G., Wold, L. C., Romtveit, L., Rauset, G. R., van Moorster, B., Strand, O., Holter, T., Singaas, M. og Mossing, A. 2021. Ferdsel i Hardanger-vidda villreinområde – Antall brukere og fordeling på areal over tid. NINA Rapport 1909. Norsk institutt for naturforskning.

Holtmoen, V. 2020. Monitoring anthropogenic activity in the Hardangervidda wild reindeer range. Possible applications of crowdsourced Strava-data in remote settings. Universitetet i Tromsø. BIO-3950.

Selvaag S.K., Gundersen V., Dokk J.G., Romtveit, L., Strand, O., & T. Holter. 2018. Brukerundersøkelse i Hardangervidda nasjonalpark sommeren 2017. NINA Rapport 1530. Norsk institutt for naturforskning.

Selvaag, S., Gundersen, V., Strand, O. & Læg Reid, H. 2019. Ferdslut fra nasjonal turistveg Rv7 over Hardangervidda. En dokumentasjonsrapport. NINA Rapport 1703. Norsk institutt for naturforskning.

Selvaag, S.K., Wold, L.C., & Gundersen, V. 2020. Lokalbefolkningsundersøkelse på Hardangervidda. Bruk og meninger om forvaltning blant hytteeiere, rettighetshavere og lokale. NINA Rapport 1855. Norsk institutt for naturforskning.

Selvaag, S., Gundersen, V., Wold, L. C. & Strand, O. 2020. Føler de lokale seg fortrent fra Hardangervidda? Villreinen Årbok 2020: 18-19.

Selvaag, S. K., Gundersen, V., Strand, O., Rauset, G. R. & M. Panzacchi. 2018. Spatial segmentation of hikers and wild reindeer (Rangifer tarandus tarandus) at Hardangervidda National Park: Management implications. International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas (MMV); 2018-08-28. IRSTEA Research Center in Cestas and Bordeaux Sciences Agro. Abstract

Singsaas, M. & V. Gundersen. 2021. Tradition and destination: Socio-ecological sustainability and the host-visitor interface in second-home development in Norway. Oral presentation and abstract In: Aas, Ø., Breiby, M., Selvaag, S.K., Eriksson, P-A, Børrestad, B. (eds.) 2021. The 10th MMV Conference: Managing outdoor recreation experiences in the Anthropocene – Resources, markets, innovations. – MINA fagrapport 73. 418 pp.

Singsaas, M. & V. Gundersen. 2021. Fritidsbygg, friluftsliv og ferdslut i villreinområder: Sonering som forvaltningsredskap? Tidsskriftet Utmark 2021-1 (fagfellevurdert).

Singsaas, M. & V. Gundersen. 2021. Second-home development in Norway: Tradition and destination in in a host-visitor interface. Abstract submitted to MMV 2021 Lillehammer.

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er NINAs ordinære rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på engelsk, som NINA Report.

NINA Temahefte

Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. Heftene har vanligvis en populærvitenskapelig form med vekt på illustrasjoner. NINA Temahefte kan også utgis på engelsk, som NINA Special Report.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine forskningsresultater i internasjonale vitenskapelige journaler og i populærfaglige bøker og tidsskrifter.

ISSN 2535-6526
ISBN 978-82-426-5111-2

Foto omslag: Shutterstock

Norsk institutt for naturforskning

NINA Hovedkontor
Postadresse: Postboks 5685 Torgarden, NO-7485 Trondheim
Telefon: 73 80 14 00
E-post: firmapost@nina.no
www.nina.no
Organisasjonsnummer 9500 37 687

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøløsninger